

Šiaulių universitetas
Humanitarinis fakultetas
Istorijos katedra

Simona Barakauskaitė
Istorijos specialybės
IV kurso studentė

Medinio paveldo apsauga Lietuvoje: problemos ir praktika

Bakalauro darbas

Mokslinis vadovas – asist. Dr. S. Kulevičius

Darbas originalus – Simona Barakauskaitė
(.....)

Šiauliai,
2011

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. UŽSIENIO ŠALIŲ IR TARPTAUTINĖ PATIRTIS MEDINIO PAVELDO APSAUGOJE	11
1.1. Japonijos medinės architektūros apsaugos savitumai.....	11
1.2. Skandinavijos šalių patirtis medinio paveldo apsaugoje	14
1.3. Tarptautinių organizacijų vaidmuo medinio paveldo apsaugoje.....	16
2. MEDINIO PAVELDO APSAUGOS PRADŽIA LIETUVOJE	19
3. MEDINIO PAVELDO APSAUGOS BŪDAI: SOVIETMEČIO PATIRTIS.....	26
3.1. Inventorizavimas	26
3.2. Saugojimas perkeltiant į muziejus.....	27
3.3. Restauravimas. Tradicinių technologijų svarba	29
3.4. Saugojimas vietoje ir tinkamos paskirties radimas	30
3.5. Teisinės priemonės.....	31
3.6. Regeneravimas	33
4. SITUACIJA PO 1990 M.: KAS PASIKEITĖ?	38
4.1. Medinis paveldas kaip etninės kultūros objektas	38
4.2. Medinio paveldo apsaugos būdai II	42
IŠVADOS	47
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	49
Šaltiniai	49
SANTRAUKA	56
SUMMARY	57

IVADAS

Temos aptarimas. Medis – ne vienoje Europos ir kitose pasaulio valstybėse nuo seno tapo svarbiausia ir tradicine statybos medžiaga; jis buvo praktiškas ir lengvai gaunamas. Medis naudotas ne tik kaip statybos medžiaga, bet ir kaip puiki priemonė įrankiams, baldams, buities reikmenims gaminti. Todėl šiandien šis palikimas (medinis paveldas) sudaro solidžią ir tuo pačiu vieną problemiškesniųjų kiekvienos šalies paveldo dalį. Medis gretai yrantis medžiaga, todėl mediniams pastatams reikia ypatingos priežiūros. Medinis paveldas apima daugybę objektų, tiek kilnojamų tiek nekilnojamų, tačiau šio tyrimo objektu pasirinktas medinis materialus nekilnojamas paveldas, t.y. statiniai ir architektūra. Pastarieji skirstomi į keletą grupių: sakraliniai statiniai ir mažoji sakralinė architektūra, liaudies architektūra, dvarų architektūra, technikos paminklai.

Siekiant išsaugoti medinį paveldą ypatingai svarbu jiems rasti paskirtį, nes tik tokiu atveju, objektas toliau funkcionuotų, o tai lemtų ilgalaikę ar nuolatinę apsaugos galimybę. Kita vertus, reikia surasti tokius apsaugos metodus ar principus, kurie būtų patikimi, ilgaamžiai. Kai kurios šalys jau turi sukūrusios tokias metodikas, pvz. Skandinavijos šalys, Japonija. Deja, Lietuvoje tai išlieka ne tik problemine, bet ir mažai tyrinėta sritimi.

Istoriografija ir kita literatūra. Darbe naudotą literatūrą pagal jos tematiką galima suskirstyti į kelias grupes: 1) veikalai, kuriuose analizuojama kitų šalių medinio paveldo apsaugos patirtis; 2) veikalai, atskleidžiantys Lietuvos medinio paveldo apsaugos realijas, idėjinius ir praktinius principus, metodus.

a) Veikalai, kuriuose analizuojama kitų šalių medinio paveldo apsaugos patirtis.

Darbe analizuota užsienio šalių – Japonijos ir Skandinavijos – patirtis medinio paveldo apsaugoje. Dėmesys į šių šalių metodus atkreiptas dėl to, kad jų tradicinė architektūra yra medinė, be to jos turi senas tokios architektūros saugojimo tradicijas.

Analizuojant Japonijos patirtį naudotasi internete rasta straipsniais. Vienas svarbesnių – *Preservation and utilization of cultural properties*¹ (Kultūros turtų išsaugojimas ir panaudojimas). Šiame straipsnyje aptariama vyriausybės vykdoma politika kultūros paveldo apsaugos srityje ir nurodoma, kokias funkcijas reikia atlikti. Aiškiai diferencijuotas kultūros paveldas. Ši medžiaga atliekant tyrimą padėjo išsiaiškinti nematerialiojo paveldo esmę, kaip vieno iš būdų išsaugoti materialųjį paveldą. Kitas straipsnis *A critique of the Living National Treasure System*² (Gyvojo

¹ *Preservation and utilization of cultural properties*, http://www.bunka.go.jp/english/pdf/chapter_06.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

² *A critique of the Living National Treasure System*, <http://www.e-yakimono.net/html/int-critique-aoyama.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

Nacionalinio turto sistemos kritika), taip pat susijęs su nematerialiuoju paveldu, tačiau čia pabrėžiamas žmonių naudojamos tradicinės technikos įvairiose srityse ir kalbama apie tų technikų išsaugojimo svarbą kultūrai. Iš internetinėje svetainėje pateiktos medžiagos – *The Association for the Promotion of Traditional Craft industries*³ (Tradicinių menų industrijos paramos draugija) – apie vykdytą politiką tradicinių menų srityje ir pan., atsirinkta buvo tai, kas svarbu šiam tyrimui: medinė architektūra, jos saugojimo priemonės ir Japonijos tradicijos kaip nematerialusis jos paveldas. Jukka Jokilehto leidinyje *A history of architectural conservation* (Oxford, 1999) analizuojami įvairių laikotarpių kultūros paminklai bei kaip įvairių socialinių, ideologinių pokyčių įtaka kultūrai. Iš šio leidinio svarbiausia ir tyrimui naudinga informacija buvo apie Japonijos tradicinę architektūrą. Japonijos savita kultūra ir požiūri į medinio paveldo apsaugą žymiai skiriasi nuo europietiškosios, taip pat ir nuo Lietuvos, todėl siekiant geriau suprasti japonų mentalitetą darbe naudota Vsevolodo Ovčnikovo knyga *Sakuros šakelė* (Vilnius, 1986). Joje autorius aprašo Japonijos kultūrą, religiją, kaip besikeičiančios visuomenės įtaką požiūriui į tradicijas ir pan. Medžiaga buvo reikalinga norint geriau suprasti Japonijos kultūrą, gamtines sąlygas, kurios turėjo įtakos statybos technologijoms.

Analizuojant Skandinavijos šalis remtasi šia medžiaga: *Ręsti namai. Priežiūra ir restauravimas*⁴, *Restauravimo principai, statybos technologija ir medžiagos*⁵. Šiose internetinėse knygose nagrinėjama, kaip Švedija prižiūri savo tradicinę architektūrą, nurodoma, kokių priemonių reikia imtis siekiant ją apsaugoti, taip pat duodama patarimų, su kokiais įrankiais reikia dirbti. Darbe naudota informacija susijusi su medinės architektūros apsaugos savitumais. Norvegijos atveju pasitelkta taip pat internetinė medžiaga: *Architectural heritage in Norway*⁶, *Užupelkis M. Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje; paveldo pridėtinės vertės aspektai*⁷, *Skandinavijos sostinės ir Norvegijos fiordai*⁸, kuriuose aptariami Norvegijos medinės architektūros apsaugos ypatumai, nurodomi medinių statinių etniniai skirtumai. Ši informacija buvo naudinga siekiant išsiaiškinti, kuo savita yra Norvegijos medinės architektūros apsauga.

³ *The Association for the Promotion of Traditional Craft industries*, <http://www.kougei.or.jp/english/promotion.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

⁴ *Ręsti namai. Priežiūra ir restauravimas*, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15], p. 11.

⁵ *Restauravimo principai, statybos technologija ir medžiagos*, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15], p. 13.

⁶ *Architectural heritage in Norway*, <http://www.olavsrosa.no/en/redaksjonelt.aspx?id=145997>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 22].

⁷ *Užupelkis M. Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje; paveldo pridėtinės vertės aspektai*, <http://www.kultur.lt/?id=1270>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20].

⁸ *Skandinavijos sostinės ir Norvegijos fiordai*, http://www.vildora.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=510&Itemid=27, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20].

Minėtuose veikaluose daugiausia kalbama apie šiuolaikinės paveldosaugos aktualijas ir metodikas. Šių naudotų medžiagos šaltinių negalima vadinti istoriografija ar priskirti kokiai nors istoriografijos paradigmam. Išimtimi galėtume laikyti tik J. Jokilehto darbą, kuris priskirtinas istorizmo paradigmam.

b) veikalai, atskleidžiantys Lietuvos medinio paveldo apsaugos realijas, idėjinius ir praktinius principus ir metodus.

Analizuojant Lietuvos medinės architektūros apsaugą, literatūrą (straipsnius) galima suskirstyti į keletą dalių. Pastebėtina, kad dauguma straipsnių rašyta ne istorikų, o kitų specialybių asmenų, pvz. architektų, restauratorių, todėl priskirti prie kokios nors istoriografijos paradigmos jų neįmanoma. Straipsnius pagal temas galima sugrupuoti į kelias grupes:

- straipsniai apie tarpukario Lietuvos draugijų veiklą; tyrime šie darbai buvo naudingi tiek, kiek tai susiję su medinės architektūros apsaugos darbais, lankytų vietų aptarimu, kaip jos saugomos ir pan.⁹;
- informacija, susijusi su Liaudies buities muziejaus, kaip vieno iš medinės architektūros išsaugojimo būdo, tyrimu¹⁰;

⁹ Bakonis E. Istorijos ir kultūros paminklų apsauga Lietuvoje 1918 – 1940 metais, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*. Vilnius, 1994, t. 33, p. 18 – 33; Keršytė N., Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje. *Kultūros paminklai*, 2001. Nr. 8, p. 77 – 89; Keršytė N., Valstybės archeologijos komisija, *Baltų archeologija*, 1996, Nr. 2, p. 24 – 31; Misius K., Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla, *Kultūros paminklai*, 2004, Nr. 11, p. 3 – 33; Šiaulių kraštotyros draugija 1935 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr.9, p. 60, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104698&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]; K.B., Nauja dvasia mūsų praeities kultūros tyrboje, iš *Lietuvos aidas*, 1935 06 22, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=67157>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07]. Pr. V., Senovės paminklų apsaugos kursas atidarant, iš *Lietuvos aidas*, 1934 11 05, Nr. 252, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=89147>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07]. Šiaulių kraštotyros draugija 1936 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 13, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104696&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Šiaulių kraštotyros draugija ir „Aušros“ muziejus, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr.2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104704&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Šlekys J., Kraštotyros draugijų sąjungos reikalai, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 3 – 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104703&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Bugailiškis P. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis, iš *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 14 – 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104697&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Bugailiškis P., III-jo suvažiavimo belaukiant, iš *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104701&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Valstybės archajologijos komisijos taisyklės, iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, Nr.25, 1920 03 26, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25225&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07]. Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas, iš *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 555, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24835&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15]. Vytauto Didžiojo muziejaus statutas, iš *Vyriausybės žinio*, 1937, Nr. 583, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24808&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

- straipsniai, kuriuose nagrinėjamos konservavimo problemos¹¹; kadangi konservavimo metodas buvo naudotas medinės architektūros apsaugai, o šie straipsniai padėjo išsiaiškinti, kada šis metodas pradėtas taikyti, kokie buvo jo mastai, ar pasiteisino.
- apie kaimų regeneravimą duomenų suteikia ne tik KPCA dokumentai, bet šia tema rašė bei problemą nagrinėjo autoriai savo straipsniuose¹²;
- nemažai autorių savo straipsniuose nagrinėjo medinės architektūros apsaugos problemas ir siūlė įvairių idėjų (saugojimas vietoje, paskirties suradimas ir t.t.), kaip medinį paveldą išsaugoti bei aptarė, kas buvo padaryta šioje srityje¹³;
- straipsniai, kuriuose analizuojama nepriklausomos Lietuvos medinio paveldo apsaugos metodai¹⁴.

Be minėtų straipsnių darbe naudotasi keliomis monografijomis: socialinės istorijos atstovės Rasos Čepaitienės monografija *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje* (Vilnius, 2005). Joje aptariami trys laikotarpiai. Autorė analizuoja kultūros paminklų apsaugą nepriklausomoje Lietuvoje, t.y. nuo 1918 m. Leidinyje nurodoma, ką tuo metu žmonės laikė paveldu ir kam teikė pirmenybę, nuo ko siekė atsiriboti. Nagrinėjama paminklosaugos situacija sovietmečiu, išdėstomos tuo metu vyravusios ideologijos, aptariami atlikti darbai paveldosaugoje buvo atlikti ir įvertina sovietmečio paveldosaugos sistemą. Galiausiai analizuoja paveldosaugos problemą po nepriklausomybės atgavimo. Ši medžiaga buvo naudinga siekiant išsiaiškinti visuomenės terpėje vyravusias nuotaikas kultūros paminklų atžvilgiu, bei liaudies architektūros likimą.

¹⁰ Stanikūnas V., Rūpesčiai dėl muziejaus rytojaus, *Kultūros barai*, 1983 – 03, p. 47 – 49; Stanikūnas V., Buities muziejus atkelia vartus, *Kultūros barai*, 1974 – 06, p. 10 – 19; Kugevičienė B., Koks bus miestelis? *Kultūros barai*, 1978 – 06, p. 50 – 53; Žemkalnis V., Muziejus po atviru dangumi, *Kultūros barai*, 1965 – 05, p. 26 – 29.

¹¹ Glemža J., Kultūros paminklai ir jų apsauga, *Kultūros barai*, 1967 – 09, p. 17 – 19; Muziejus statosi, muziejus dirba, *Kultūros barai*, 1982 – 07, p. 63 – 64.

¹² Glemža J., Bendras rūpestis, *Literatūra ir menas*, 1984 – 03 – 03, p. 3, 9; Miškinis A., Ne tik gera atmintis..., *Literatūra ir menas*, 1989 – 03 – 11, p. 12; Sakalauskaitė I., Kaimas abipus upės, *Literatūra ir menas*, 1984 – 03 – 03, p. 8; Žemaitytė A., Jie nori gyventi, *Literatūra ir menas*, 1983 – 06 – 04, p. 4 – 5; Purvinas M. ir Račkauskas K., Gelbėkime liaudies palikimą, *Literatūra ir menas*, 1989 – 04 – 22, p. 11.

¹³ Bielinis J., Išsaugoti ir prikelti gyvenimui, *Literatūra ir menas*, 1987 – 01 – 31, p. 2 – 3, 14; Daunys S., Koks bus etnografinių paminklų likimas, *Kultūros barai*, 1968 – 09, p. 55 – 57; Glemža J., Dabarčiai ir ateities kartoms, *Kultūros barai*, 1977 – 05, p. 17 – 21; Glemža J., Kultūros paminklai ir jų apsauga, *Kultūros barai*, 1967 – 09, p. 17 – 19; Jurginis J., Paminklai ir jų saugojimo kultūra, *Literatūra ir menas*, 1969 – 09 – 06, p. 3; Kalasauskas A., Paminklai mūsų laukia, *Literatūra ir menas*, 1970 – 07 – 25, p. 4; Misiulis M., Kad kultūros paminklai neliūdėtų, *Kultūros barai*, 1974 – 11, p. 42 – 43.

¹⁴ Bertašiūtė R., Medinio paveldo puoselėjimas Lietuvos Liaudies buities muziejuje, iš *Gimtasai kraštas*, 2009, http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/7_bertasiute.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20]; Bertašiūtė R., Tradiciniai amatai architektūroje, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 173 – 185; Jarukaitienė A., Etnografinių kaimų gyvenviečių apskaitos problemos, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 81 – 89;

Dangiuro Mačiulio monografiją *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927 – 1940 metais* (Vilnius, 2005) galima priskirti socialinės istorijos paradigmai, nes joje nagrinėjama kultūros politika, institucijų veikla kultūros paveldo apsaugoje, tam tikrų institucijų, grupių sąmonė sociokultūriniuose įvykiuose. Darbui monografija atkualiausia buvo, siekiant ištirti kultūros paveldo apsaugą per institucijas.

Jono Rimanto Glemžos veikalas *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas* (Vilnius, 2002). Veikalas priskirtinas istorizmo paradigmai, nes jame analizuojama kultūros politika, kurią vykde įvairios organizacijos, aiškinamasi, kaip pasiteisino vykdoma politika bei aprašomi metodai kultūros paveldo srityje. Autorius nurodo, kaip vystėsi paveldosaugos sistema Europoje ir Lietuvoje. Pateikia Lietuvos įstatymus kultūros paminklų tema, taip pat analizuoja tarptautinių organizacijų publikuotus dokumentus. Aprašo paveldosaugos darbų rūšis, bei paveldotvarkos darbus, kuriuose išskiria tyrimo rūšis, bei jas išanalizuoja. Galiausiai nurodo, kokie būdingiausi paveldotvarkos darbai ir aprašo, kas buvo padaryta šiuo klausimu. Nagrinėjamai temai leidinys buvo aktualus, nes padėjo susipažinti su paveldosaugos raida Lietuvoje, o ypač aktualus aptartas nepriklausomos Lietuvos laikotarpis.

Šaltiniai. Darbe naudotus šaltinius galima suskirstyti į kelias grupes: 1) paveldosauginiai tesiniai aktai (įstatymai, rekomendacijos); 2) su medinio paveldo inventorizacijos bei regeneravimo darbais susiję archyviniai dokumentai.

1. Paveldosauginiams aktams priklauso tarptautinių institucijų, SSRS ir Lietuvos Respublikoje parengti ir/ar priimti dokumentai.

Pasauliniu ir regioniniu mastu svarbiausi yra tarptautinių organizacijų priimti aktai. Juose apibrėžiama medinio paveldo samprata bei nusakomi jo apsaugos principai. *Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijoje* (1972) apibrėžiamos kultūros bei gamtos paveldo sąvokos, valstybinė bei tarptautinė apsauga jų atžvilgiu, nurodomos priemonės kaip tai reikia padaryti. *Tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos rekomendacijose* (1989) taip pat apibrėžiama tradicinės kultūros bei folkloro sąvoka, nurodoma jų apsauga, taikant konservavimą, folkloro išsaugojimo svarbos platinimą ir pan. Šiuos abu dokumentus priėmė UNESCO. Nors šiuose dokumentuose nėra tiesiogiai kalbama apie medinį paveldą, tačiau jie yra svarbūs siekiant išsiaiškinti kultūros paveldo sampratą tarptautiniu lygmeniu. *Istorinių medinių statinių apsaugos principuose* (toliau – Principai) istoriniai mediniai statiniai yra apibūdinami kaip visi pastatų tipai ar statiniai visiškai ar dalinai mediniai, kurie turi kultūrinę reikšmę ar yra istorinių vietų dalis; nurodomi principai, kaip reikia saugoti medinę architektūrą. Principuose pripažįstama medinių statinių įvairovė, kad visa tai yra

pasaulio kultūros dalis; suvokiamas tokių pastatų pažeidžiamumas ir pan.¹⁵ Šiuos principus parengė ICOMOS organizacija 1999 m.;

Tyrinėjant Lietuvos paveldosaugą naudotasi šiais dokumentais: *Kultūros paminklų apsaugos įstatymas* (1940); *Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vykdyti* (1940); *Kultūros paminklų inventorizavimo taisyklės* (1943); *Kultūros paminklų apsaugos įstatymas ir jo taikymo instrukcija* (1967); *Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas* (1977). Minėti aktai buvo analizuojami siekiant išsiaiškinti medinio paveldo sampratą, jos kaitą, reglamentuotus apsaugos metodus. 1990 - 1995 m. sovietmečio aktai nustojo galioti, jų vietoje buvo išleisti nauji: *Saugomų teritorijų įstatymas* (1993); *Nekilnojamyjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas* (1994); *Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas* (1999) ir kt. Šie įstatymai buvo nagrinėjami tuo pačiu principu, kaip ir sovietmečio, bei lyginami tarpusavyje, siekiant išsiaiškinti, ar pastarieji patobulėjo, kiek pasikeitė.

2. Su medinio paveldo inventorizacijos bei regeneravimo darbais susiję archyviniai dokumentai.

Šiai grupei priskiriama Kultūros paveldo centro archyvo nepublikuota medžiaga. Svarbiausi nagrinėti dokumentai buvo susiję su paminklinių kaimų (Šuminių, Strazdų, Vaišnoriškių, Salų II, Minijos) regeneravimu¹⁶. Rasta nemažai bylų, tačiau ne visos tiko nagrinėjamai temai (daugiausia 5 fondo 2 apyraše). Šiuose dokumentuose nurodoma, kada bus atliekami restauracijos-pritaikymo darbai, kurie susiję su kaimo sutvarkymu, vadinasi, ne tik su pastatų restauracija bet ir su planinės struktūros išsaugojimu, o jei reikia ir atkūrimu. Visa tai daroma, siekiant suteikti kaimui funkciją, t.y. utilitarinę, turistinę, informacinę.

Tyrimo problema. Medinio paveldo apsaugos klausimas Lietuvoje iškilo XX a. 4 deš. Pirmieji apsaugos bandymai atlikti tame pačiame dešimtmetyje. Tačiau šio paveldo apsaugos problematika labiausiai įsisavinta 8 deš. Tuomet pradėti kurti jo apsaugos metodai. Deja, šiandieninė situacija rodo, kad medinis paveldas ir toliau sparčiai nyksta, o tinkama ir efektyvi metodika taip ir nebuvo surasta ar realizuota praktikoje. Todėl reikalinga pažvelgti į medinio

¹⁵ *Principles for the preservation of historic timber structure*,

http://www.international.icomos.org/charters/wood_e.htm, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].

¹⁶ Vaišnoriškės kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1980, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1224; Strazdų kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1980, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1223; Salų II kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1981, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1222; Zervynų kaimo (Varėnos raj.) – kompleksinio respublikinės reikšmės architektūros paminklo Nr. 153 regeneracijos projekto užduotis projektavimui, Vilnius, 1979, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 843; Šuminių kaimo regeneracija. Techninis darbo projektas, Vilnius, 1979, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1208; Minijos kaimo regeneracijos projektas, Vilnius, 1983, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1004; Nacionalinio parko "Aukštaitija" paminklinis Strazdų km. Medinių pastatų esamo stovio nustatymas ir konservavimo projektas. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 823; 1936 m. gegužės 20 d. Kultūros reikalų departamento direktoriui, KPCA, f. 1, ap. 1, b. 115; Linkuvos – Žeimelio – Kriukų val., ŠAM, b. 62.

paveldo apsaugos Lietuvoje istoriją ir apsispręsti, kurie praeityje siūlyti metodai yra aktualūs, kurie nebeapsiteisina, o gal apskritai reikalingi nauji principai. Taigi šis tyrimas turi ne tik istorinį, bet ir praktinį taikomąjį spektrą.

Temos aktualumas ir naujumas. XXI a. statybos procesai įgavo didelį pagreitį. Namai statomi pagal naujausias technologijas, naudojant įvairias metalines konstrukcijas, daug rečiau namai statomi iš medžio, laikantis senųjų tradicinių statybos būdų. Naujų namų statybos vyksta ir kaimuose, kur liaudies architektūros tėra tik likučiai, kurie pamažu nyksta. Liaudies architektūros apsaugos sistema net šiuolaikiniame pasaulyje nėra tobula. Sovietmečiu priimti svarbiausi paveldosaugos sprendimai, kurie lėmė medinio paveldo išsaugojimą ir kuriais, galima sakyti, vadovaujamasi dabar. Ilgą laiką medinės architektūros problemos buvo sprendžiamos bendrakultūriniu lygmeniu, t.y. neatskirtos nuo kitų kultūros rūšių. Todėl šiame darbe aktualizuojama tik medinio paveldo apsaugos idėjų, o ypač praktikų reikšmė.

Temos chronologinės ribos. Tyrimas orientuotas į šiuolaikinei paveldosaugai aktualaus klausimo sprendimą. Atsakymo ieškoma ne tik dabartininėse metodikose, bet ir praeityje pasiūlytuose sprendimuose. Tyrimo ribos apima laikotarpį nuo XX a. 4 deš., kada pirmą kartą Lietuvoje iškilo medinio paveldo apsaugos problema, iki šių dienų.

Tyrimo objektas. Idėjos ir praktikos medinio paveldo apsaugos srityje, jų reikšmė bei pokyčiai.

Tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas - identifikuoti ir išanalizuoti istorinius medinio architektūros paveldo apsaugos principus Lietuvoje ir įvertinti jų įtaką šiandienos paveldosaugai. Tikslui pasiekti suformuluoti šie uždaviniai:

- 1) nustatyti pagrindinius medinio paveldo apsaugos raidos tarptautiniame lygmenyje ir Lietuvoje dėsningumus;
- 2) identifikuoti ir išanalizuoti tarptautinius bei lietuviškiuosius pagrindinius medinio paveldo apsaugos principus ir būdus;
- 3) išanalizuoti istorinių medinio paveldo apsaugos principų įtaką šių dienų paveldosaugai Lietuvoje;
- 4) nustatyti liaudies architektūros įpaveldinimą.

Tyrimo metodai. Tyrime naudotasi mokslinės literatūros ir šaltinių analizės, lyginamuoju metodais. Pirmiausia buvo naudojamos mokslinės literatūros ir šaltinių analizės metodas. Jį taikant susipažinta ir išanalizuota su literatūra bei šaltiniais. Tematiškai atsirinkta medžiaga analizuota giliau, išsikeliant tam tikrus klausimus ir gvildenant problemas. Analizės metodas buvo svarbus siekiant identifikuoti, kada medinio paveldo apsaugoje pereita prie praktikos, kada pradėti taikyti metodai tokie, kaip konservavimas, restauravimas, bei ar buvo naudotasi tradicinėmis statybos technologijomis. Analizės būdu buvo nagrinėjami ir teisiniai aktai. Analizės metodas glaudžiai

susijęs su lyginamuoju, nes išanalizavus tam tikrus reiškinius, problemas buvo galima lyginti sovietmečiu priimtus ir jau nebegaliojančius ir nepriklausomoje Lietuvoje (po 1990 m.) įsigalioję teisinius aktus, taip pat lyginama atlikta praktika medinio paveldo apsaugoje, kiek ir kas patobulėjo ar pasikeitė nuo sovietmečio iki šių dienų. Tokiu būdu siekta išsiaiškinti, kaip kito kultūros paveldo samprata ir kiek į ją buvo integruotas medinis paveldas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro 4 skyriai. Pirmasis skyrius turi tris poskyrius, antrasis jų neturi; trečiasis – šešis, ketvirtasis – du. Pirmame skyriuje analizuojama užsienio šalių, Japonijos, Skandinavijos, geroji patirtis medinio paveldo apsaugoje, bei tarptautinių organizacijų – UNESCO, ICCOMOS, ICROM – inicijuoti teisiniai aktai, kuriais apibrėžta medinio paveldo samprata, apsauga ir pan. Antrajame skyriuje analizuojama Lietuvos medinio paveldo apsaugos raida. Kaip tarpukario Lietuvos draugijos užsibrėžė saugoti liaudies architektūrą, kas buvo padaryta apsaugos srityje iki 1945 m. Trečiajame skyriuje – medinės architektūros apsaugos principai ir būdai, t.y., kokios metodikos buvo numatytos medinės architektūros priežiūrai bei tų metodų pritaikymo problemos; kokia sovietmečiu priimtų teisės aktų reikšmė kultūros paveldui. Ketvirtajame skyriuje analizuojama, kaip medinio paveldo apsaugos situacija pasikeitė po 1990 m. Kokią įtaką pokyčiams turėjo ankstesnė patirtis.

1. UŽSIENIO ŠALIŲ IR TARPTAUTINĖ PATIRTIS MEDINIO PAVELDO APSAUGOJE

Šiame skyriuje atkreiptinas dėmesys į Japonijos bei Skandinavijos šalių medinės architektūros apsaugos ypatumus, bei tarptautinių organizacijų vaidmenį saugant šį palikimą. Minėtos šalys skiriasi ne tik gamtinėmis sąlygomis, bet ir kultūrinėmis, o visa tai lemia, savitą požiūrį į medinę architektūrą.

1.1. Japonijos medinės architektūros apsaugos savitumai

Japonijos pasiekimai, siekiant apsaugoti medinį paveldą, yra unikalūs. Taip yra todėl, kad čia susiformavo savitas požiūris į pastatų priežiūrą, t.y. rekonstravimą ir konservavimą. Japonijos ir Vakarų šalių požiūriai šiuo klausimu skiriasi. Skirtumas egzistuoja dėl įvairių priežasčių. Viena iš jų – nesutarimas, dėl sąvokų vartojimo ir jų reikšmės, pvz., *autentiškumo* termino reikšmė. Dėl šios sąvokos būta neaiškumų, nes nesutarta, kokiomis savybėmis turi pasižymėti objektas, kad jam būtų pritaikytas autentiškumo kriterijus. Šios problemos sprendimo ieškota Naros konferencijoje, kuri vyko 1994 m. Konferencijos metu bandyta kuo konkrečiau apibrėžti autentiškumo sąvoką, nes kiekviena tauta skirtingai supranta šį terminą. Ilgą laiką autentiškumo nustatytui buvo naudojamos europietiška kriterijais, kurie netiko kitoms šalims. Tinkamai suprasti autentiškumo prasmę trukdė kalbos barjerai, t.y. netikslūs vertimai, netinkami sinonimai ir t.t. Deja, japonų kalba ir tikriausiai daugelis kitų Azijos kalbų, neturi tinkamo žodžio *autentiškumui* nusakyti, bet turi tik naujus lygiaverčius žodžius jam, kurie nėra analogiški vienas kitam¹⁷. Kitaip sakant japonų kalboje yra keletas žodžių, kurie gali būti suprantami kaip autentiškumas. Yra du pagrindiniai japoniški žodžiai tolygūs *autentiškumui*, būtent *originalumas* ir *tikrumas*¹⁸. Taigi Japonijoje naudojami minėti žodžiai, nes jie kitaip nei europiečiai supranta minėtą terminą. Tam įtakos turi susiformavę skirtumai tarp azijietiškos ir europietiškos kultūrų, pvz. skirtingos tradicijos, istoriniai įvykiai ir pan. Todėl Japonijoje savitai pasireiškė medinio paveldo apsauga.

Japonai, statydami namus, turėjo atsižvelgti į šalies gamtines šalis sąlygas. Japonijos salų klimatas musoninis¹⁹. Musoniniai vėjai, šiltos jūrų srovės, ir subtropinės platumos lemia savitą

¹⁷ Ito N., „Authenticity“ inherent in cultural heritage in Asia and Japan, iš *Nara conference on Authenticity in relation to the World Heritage Convention*, Published by UNESCO World Heritage Centre, 1995, p. 35.

¹⁸ Ten pat, p. 36.

¹⁹ Ovčinnikovas V., *Sakuros šakelė*, Vilnius, 1986, p. 24.

Japonijos klimatą²⁰. Taigi, galima sakyti, klimatas įtakojo statybos pasirinkimo būdus. Tokios gamtinės sąlygos lemia greitą medinių pastatų irimą, tačiau gamta kartu aprūpina medienos ištekliais. Iš esmės, japonų kultūra susiformavo agrokultūrinės civilizacijos pagrindais²¹. Žemdirbystės įsitvirtinimas šalyje lėmė atitinkamo laiko skaičiavimo sistemos įsisavinimą. Tai yra civilizacija grįsta keturių metų laikų ciklu²². Paprasčiau pasakius, Japonijoje vyrauja ciklinis laikas, todėl žmonės gyveno pagal šį dėsni ir visas jų gyvenimas bei kultūra buvo paremti tokia laiko samprata. Šis cikliškumas taikytinas ir medinės architektūros priežiūrai. Cikliškumas taikytinas remiantis dievybių gyvenimu, mat japonai tiki, kad dievybės gyvena tam tikrą laiką, po to jos numiršta, bet vėl prisikelia. Taigi dievybės gyvenimas taip pat yra cikliškas. Su medine architektūra tai susiję tuo, kad „kai dievybė miršta, pastatai skirti dievybėms privalo būti atnaujinti, nes jie dėl mirties tampa nešvarūs“²³. Toks atnaujinimas pasireiškia ne patalpų išvalymu ar minimalia rekonstrukcija, bet totaliu pastato perstatymu. Geriausias šio proceso pavyzdys Japonijoje yra Ise šventykla. Šioje šventykloje visi pastatai, pradedant pagrindiniu šventyklos pastatu, yra visiškai perstatomi kas dvidešimt metų²⁴. Toks laiko tarpas nėra atsitiktinis, jis turi reikšmę. Dvidešimt metų reiškia dievybės gyvenimo ciklą, žmogaus kartą, rodo laiko ribą, dėl kurios kolonos apačia, <...>, supus²⁵. Reikia akcentuoti, kad tai istorinė tradicija ir šiandien ji taikoma tik vienoje Ise šventykloje. Šis laiko intervalas Vakaruose gali pasirodyti per trumpas arba visiškai nenaudingas, nes tokiu būdu, pagal europiečius, yra naikinamas pastato autentiškumas. Tačiau jų supratimas yra visiškai kitoks nei japonų. Pagal pastaruosius, autentiškumas nėra vien tik pastato ilgaamžiškumas. Rekonstrukcijos darbuose, visi ankstesni stiliai ir formos yra išlaikomi ir tokiu būdu architektūros amžinas gyvenimas yra išsaugomas²⁶. Taigi japonams svarbus ne tiek pastato ilgaamžiškumas, tačiau daug svarbiau išlaikyti pastato statymo tradicijas bei motyvus, dėl ko pastatai reguliariai perstatomi. Tai galima priskirti prie nematerialiojo paveldo, kuris vėliau bus aptartas. Atsižvelgiant į tai, kad medinė architektūra Japonijoje gana dažnai rekonstruojama, pastatai yra taip suręsti, kad nekiltų didelių sunkumų atliekant rekonstrukcijos darbus. Štai kodėl pastatai gali būti lengvai išmontuojami arba dalinai arba visiškai priklausomai nuo remonto lygio²⁷. Taigi tokia medinės architektūros statyba, priežiūra yra paremta japonų agrokultūrinės visuomenės pasaulėžiūra.

²⁰ Ten pat.

²¹ Suzuki H., *Authenticity of setting in the cyclical culture*, iš *Nara conference on Authenticity in relation to the World Heritage Convention*, Published by UNESCO World Heritage Centre, 1995, p. 399.

²² Ten pat, p. 399.

²³ Ito N. „Authenticity“ inherent in cultural heritage in Asia and Japan, iš *Nara conference on Authenticity in relation to the World Heritage Convention*, Published by UNESCO World Heritage Centre, 1995, p. 40.

²⁴ Ten pat, p.40.

²⁵ Ten pat, p.40.

²⁶ Ten pat, p.40.

²⁷ Jokilehto J., *A history of architectural conservation*, Oxford, 1999, p. 278.

Apskritai Japonijoje objektų priežiūrai yra palanki ir valstybės politika. Čia daug anksčiau nei bet kur kitur buvo išleistas ne vienas įstatymas, skirtas paveldo objektų priežiūrai, remontui, saugojimui ir t.t. 1996 m. *Kultūros Turtų apsaugos įstatymas* buvo pataisytas, jo pakeitimo metu buvo nustatyti *Parinkti Konservavimo būdai*²⁸, kuriais vadovaudamasi nacionalinė vyriausybė inicijavo įvairius projektus, pavyzdžiui, dokumentų registro kaupimą ar įpėdinių ruošimą²⁹. Japonų konservavimo politikai yra būdinga atsižvelgti į fizines ir nematerialias savybes³⁰. Vadinasi, japonų medinio paveldo priežiūra, galima sakyti, yra susijusi su nematerialiu paveldu. Tiek materialus, tiek nematerialus paveldai yra neatsiejami vienas nuo kito ir eina lygiagrečiai vienas su kitu.

Japonai medinio architektūros paveldo išsaugojimo problemų sprendimo ieškojimu, klausimų nagrinėjimu stengiasi išlaikyti statybos įgūdžius ir perduoti juos jaunesnei kartai. Žinių perdavimas priklauso nematerialaus paveldo sričiai. Šiai paveldo kategorijai japonai priskiria scenos menus, muziką, amatų technikas ir kitas neapčiuopiamas kultūros vertybes, turinčias didelę istorinę ar meninę vertę³¹. Su šia paveldo sritimi yra susijęs *Kultūros turtų apsaugos aktas*, priimtas 1950 m. Aktas konkrečiai numatė saugoti svarbų Japonijos palikimą, nes be vyriausybės apsaugos jis sunyks ir virs griuvėsiais. Įstatymo tikslai – saugoti tradicijas ir tradicines Japonijos menų ir amatų technikas³². Vadinasi saugomi yra ne žmonės, mokantys tradicines amatų technikas, tačiau pačios technikos, t.y. siekiama, kad atlikimo metodai būtų perduoti jaunesnėms kartoms. Šiuo klausimu ir informacijos sklaida rūpinasi *Japonijos tradicinių amatų centras*³³. Tokiu būdu siekiama sudominti gyventojus kultūros vertybėmis. Be to, siekiant gyventojų susidomėjimo yra rengiamos šventės, pvz. lapkritis yra Tradicinių amatų gaminių mėnuo³⁴. Visų švenčių metu, vykstančių lapkričio mėnesį, žmonėms suteikiama galimybė pamatyti tradicines technikas tiesiogiai³⁵. Neužmirštami ir jauniausi gyventojai – vaikai, kurie mokyklose mokomi supratimo apie kultūros vertybes, jų išsaugojimo svarbą.

Taigi, pagrindinė Japonijoje medinių statinių tradicija yra periodiška rekonstrukcija, t.y. atitinkamos pastato dalys turi būti pakeistos naujomis praėjus tam tikram laikui. Ši tradicija skatina diskusijas Vakarų šalyse.

²⁸ *Preservation and utilization of cultural properties*, http://www.bunka.go.jp/english/pdf/chapter_06.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

²⁹ Ten pat.

³⁰ Jokilehto J., *A history of architectural conservation*, Oxford, 1999, p. 280.

³¹ Ten pat.

³² *A critique of the Living National Treasure System*, <http://www.e-yakimono.net/html/lnt-critique-aoyama.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

³³ *The Association for the Promotion of Traditional Craft industries*, <http://www.kougei.or.jp/english/promotion.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat.

1.2. Skandinavijos šalių patirtis medinio paveldo apsaugoje

Skandinavijos regionas pasirinktas todėl, kad ir čia tradicinė architektūra yra medinė, nes šiose šalyse buvo gausu žaliavos mediniams pastatams atsirasti. Taigi bus aptartas kiekvienos Skandinavijos šalies požiūris į medinės architektūros priežiūros problemas.

Švedijoje miškų ištekliai buvo neriboti, todėl medis ilgą laiką buvo naudojamas kaip viena pagrindinių statybinių medžiagų. Dėl to rėsti namai šioje šalyje užima ypatingą vietą ir medinio paveldo apsauga pradėta rūpintis ganėtinai anksti. Teigiama, kad horizontalių rąstų namai buvo labiausiai paplitę ir ilgiausiai taikytas toks statymo būdas.³⁶ Vis tiksliai, nemaža dalis, mūsų laikus pasiekusių pastatų, nėra išlaikiusi savo pradinės formos, nes jie galėjo būti perstatomi ar pristatoma nauja dalis, laikantis vyraujančių statybos madų.

Pastebėta, kad Švedijoje vertinamas pastatų senumas, t.y. kuo pastatas senesnis, tuo jis gražesnis ir sukelia daugiau jausmų. Siekiant apsaugoti pastatus turi būti ryšys tarp objekto, jo medžiagos, statymo tradicijos ir stebėtojo. Tai reiškia, jog statybos būdas, medžiagų patvarumas tampa lygiavertėmis istorinėmis savybėmis su paviršiaus išvaizda ir forma³⁷. Iš to galima spręsti, kad pastato senumas yra vienas iš autentiškumo kriterijų. Kiti kriterijai taip pat turi didelės įtakos, kurie negali būti atsiejami nuo „senatvės grožio“³⁸. Tai statybos technika ir medžiagų pasirinkimas, kuris yra svarbus pastatų priežiūrai. Mediena iš esmės skirta kokybiškai pastatų priežiūrai, todėl pats pastatas nurodo, kokia mediena tinkamiausia³⁹. Iš to galima daryti išvadą, kad būtina parinkti kuo tinkamesnę medžiagą, nes netinkamai parinkta gali pažeisti patį pastatą ir dar labiau pagreitinti jo irimą. Be to reikia atsižvelgti į tai, iš kokios medienos yra pastatytas pastatas, nes tai taip pat lemia pasirinkimą. Taigi, kyla klausimas, kokie Švedijos savitumai medinės architektūros priežiūroje?

Vienas pagrindinių savitumų būtų tradicinės statybos technikos naudojimas. Tačiau šiandieniniame pasaulyje tai gali būti skeptiškai vertinama, nes tradicinės technikos naudojimas užtrunka žymiai ilgiau. Švedijoje tradicinės statybos šalininku laikomas Ove Hidemark, kuris kalba apie racionalų kažkada buvusios geros technikos įvertinimą⁴⁰. Taigi jis vertina senosios statybos principus dėl jos patvarumo ir ilgaamžiškumo, nes statyboje rankų darbu naudotasi žymiai ilgiau ir laikas geriausiai parodė tokio darbo rezultatus, kurie yra geresni negu tada, kai statant pasitelkiama

³⁶ Rėsti namai. Priežiūra ir restauravimas, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15], p. 11.

³⁷ Restauravimo principai, statybos technologija ir medžiagos, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15], p. 13.

³⁸ Ten pat, p. 18.

³⁹ Ten pat, p. 39.

⁴⁰ Ten pat, p. 17.

mechanika. Pastatas, pagal jį, tampa gražus sulaukęs senatvės. Tad jis siūlo, kad tradicinės statybos technikos patvarumo kriterijai būtų taikomi šiuolaikinėje statyboje⁴¹. O. Hidemark neteigia, kad reikia grįžti vien prie tradicinės statybos, jis nėra šiuolaikinės statybos oponentas, tačiau pasisako už tai, kad šios dvi technikos galėtų būti tarpusavyje derinamos. Tradicinė technika yra atspirties taškas ir įkvėpimo šaltinis tobulesnei technikai kurti⁴².

Taigi apibendrinant Švedijos medinio paveldo rūpinimosi ir išsaugojimo tradicijas, galima teigti, jog siekiama kuo daugiau architektų, statybininkų įtraukti į tradicinės statybos technikos studijas. Taip būtų išsaugota senųjų amatininkų patirtis, kuri reikalinga senųjų pastatų priežiūrai ir išsaugojimui.

Norvegija savo architektūra yra labai panaši į kaimynę Švediją. Ši šalis taip pat buvo turtinga miškais, todėl vyraujanti statybinė medžiaga buvo medis. Medis buvo labai praktiškas, nes naudotas įvairiose srityse: statyboje, įrankių gamyboje, jis tinkamas puošybai ir pan. Norvegai buvo keliautojai ir šalis gaudavo daugybę impulsų iš pirklių, jūrininkų, amatininkų ir menininkų⁴³. Taigi šie žmonės į šalį atgabendavo naujovių, atvykdavo su naujomis idėjomis, kurios veikė ir architektūrą.

Norvegijoje nėra vienodos statybos technikos. Dėl skirtingų gamtinių, kultūrinių skirtumų čia įsivyravo regioniniai skirtumai, kurie nulėmė pastatų tipus, jų išsidėstymą ir pan., todėl verta trumpai aptarti šiuos skirtumus. Rytinėse dalyse, namai tradiciškai buvo statomi grupėmis, dažnai kalnų šlaituose ir paprastai kvadratiniais kiemais⁴⁴. Pietuose namai tradiciškai statyti arti vienas kito išilgai pakrantės, su ūkiais įrengtais iš eilės⁴⁵. Vakaruose dalis sugrupuotų kiemų buvo įprastas ankstesnės statybos tradicijos reiškinys⁴⁶. Šiaurėje taip pat randama sugrupuotų kiemų ar jūrinių kiemų, su gyvenamaisiais namais ir ūkiniais pastatais statytais priešais elingus ir prieplaukas⁴⁷. Taigi dėl minėtų priežasčių susidarė skirtingi pastatų sustatymo būdai. Norvegijoje yra išlikę ne tik pavienių medinių pastatų ar sodybų, bet ir medinių miestų, pvz. Roros miestas centrinėje Norvegijos dalyje, buvęs kalnakasybos centras⁴⁸; Bergeno miesto dalis Brygenas, vadinamasis

⁴¹ Ten pat, p. 18.

⁴² Ten pat, p. 18.

⁴³ *Architectural heritage in Norway*, <http://www.olavsrosa.no/en/redaksjonelt.aspx?id=145997>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 22].

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Užupelkis M. *Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje; paveldo pridėtinės vertės aspektai*, <http://www.kultur.lt/?id=1270>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20].

viduramžių pirklių kvartalas⁴⁹. Šie paminėti objektai yra įtraukti į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą. Taigi, tai išties vertingi objektai, todėl reikia išsiaiškinti, kas lėmė medinio paveldo išlikimą.

Objektų išlikimą lemia kai kurie faktoriai. Vienas jų ankstyvas susirūpinimas jų išsaugojimu. Norvegijoje medinės architektūros išsaugojimu susirūpinta jau XIX a. viduryje⁵⁰. Lyginant su kitomis šalimis rūpintis medine architektūra pradėta gana anksti. Su tuo susijusi *Fortidsmineforeningen* draugija, kurią 1884 m. įkūrė norvegų dailininkai, be to ši draugija yra seniausia pilietinė paminklosaugos organizacija Europoje⁵¹. Kitas būdas paveldui išsaugoti – panaudos suradimas, t.y. jei objektas bus toliau naudojamas, tokiu atveju jis bus ir prižiūrimas. Tačiau svarbiausia, ką norvegai išlaikė – senosios statybos iš medžio tradicijas. Taigi norvegai vertina ne tik savo medinį paveldą, bet ir technikas, pagal kurias jis buvo pastatytas.

Apskritai galima rasti panašumų tarp Japonijos, Švedijos ir Norvegijos. Visos šios šalys išlaikė statybos tradicijas, kurios puoselėjamos ir dabar. Skirtumas tik tas, kad jos savaip vertina kas yra autentiškas paveldas, o kas ne.

1.3. Tarptautinių organizacijų vaidmuo medinio paveldo apsaugoje

Medinis paveldas yra saugomas ir tarptautiniu mastu. Šiuo atveju dėmesys atkreiptinas į UNESCO, ICOMOS ir ICCROM veiklą.

ICOMOS – tai Tarptautinė paminklų ir vietovių taryba, kuri buvo įkurta 1964 m. antrojo istorinių statinių architektų ir specialistų kongreso metu⁵². Šios organizacijos tiksluose pastebima, kad jos veikla labiausiai orientuota į visa, kas susiję su kultūros paveldo apsauga, konservavimu bei restauravimu, t.y. specialistų rengimą, apsaugos principus, veiklos kryptis, konvencijas ir pan. ICOMOS yra parengusi įvairių dokumentų, chartijų, rekomendacijų ir t.t. kultūros paveldo apsaugos tema. Tačiau šiuo atveju svarbiausia atkreipti dėmesį į dokumentus, susijusius su medine architektūra. Pagrindiniai dokumentai, kurie kalba apie medinę architektūrą yra: *Istorinių medinių statinių apsaugos principai* (1999 m.)⁵³ (Principles for the preservation of historic timber structures). Šiame dokumente istoriniai mediniai statiniai yra apibūdinami kaip visi pastatų tipai ar

⁴⁹ Skandinavijos sostinės ir Norvegijos fiordai, http://www.vildora.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=510&Itemid=27, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20].

⁵⁰ Užupelkis M. *Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje; paveldo pridėtinės vertės aspektai*, <http://www.kultur.lt/?id=1270>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20].

⁵¹ Ten pat.

⁵² From the emergence of the concept of world heritage to the creation of ICOMOS, http://www.international.icomos.org/hist_eng.htm, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].

⁵³ *Principles for the preservation of historic timber structure*, http://www.international.icomos.org/charters/wood_e.htm, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].

statiniai visiškai ar dalinai mediniai, kurie turi kultūrinę reikšmę ar yra istorinių vietų dalimis⁵⁴. Iš šio dokumento pavadinimo matyti, kad čia nurodomi principai, kaip reikia saugoti medinę architektūrą. Principuose pripažįstama medinių statinių įvairovė, kad visa tai yra pasaulio kultūros dalis; suvokiamas tokių pastatų pažeidžiamumas ir pan. Be šių principų dokumente yra išskiriamos rekomendacijos⁵⁵:

1. Tikrinimas, registracija ir dokumentacija. Rekomendacija yra susijusi su tuo, kad prieš atliekant bet kokius darbus, turi būti atlikti išsamūs tyrimai, pagrįsti dokumentais. Be to visa medžiaga turi būti išsaugota.
2. Kontroliavimas ir priežiūra.
3. Įsikišimas. Ši rekomendacija glaudžiai susijusi su pirma. Atliekami darbai turi būti grįsti moksliskai. Svarbu tai, jog nurodoma, kad „restauracijos tikslas yra išlaikyti istorinį pastatą ir jo laikančiąsias funkcijas ir atskleisti jo kultūrinės vertybes, įrodant jo istorinio vientisumo aiškumą, <...>“.
4. Remontas ir pakeitimas. Atliekant darbus naudojamos medžiagos, technologijos, įrankiai ir pan. turi kiek įmanoma atitikti originalą, o pakeistos dalys – išsiskirti nuo autentiškų.
5. Istorinių miškų saugojimas. Rekomendacija naudinga tuo, kad siekia padrąsinti institucijas saugoti istorinius miškus, nes tokia mediena gali būti tinkamiausia atliekant remonto, restauravimo darbus.
6. Šiuolaikinės medžiagos ir technologijos. Rekomendacija yra kaip ir perspėjamojo pobūdžio, nes dabartinė technologija ne visada yra tinkama pastatų priežiūrai, todėl jos naudojimas turi būti pasirinktas atsargiai.
7. Švietimas ir mokymas. Ši politika turi būti skatinama, nes tai taip pat prisideda prie paveldo išsaugojimo.

Minėtus pasiūlymus galima taikyti net tik medinės architektūros priežiūrai. Kiti dokumentai, skirti architektūrinio paveldo konservavimui, restauravimui taip pat gali būti taikomi medinių pastatų priežiūrai. Nors ir nėra išskirta būtent ši kategorija, tačiau principai iš esmės tie patys. Dokumentas ypatingas tuo, kad jį parengė ICOMOS tarptautinis medienos komitetas, įkurtas 1975 m.⁵⁶. Komitetas yra surengęs septyniolika simpoziumų. Paskutinis įvyko 2009 m. gruodžio mėn. Taigi komiteto veikla rodo, kad medinės architektūros srityje yra nuolat dirbama ir bendradarbiaujama su kitomis šalimis, siekiant užtikrinti medinio paveldo apsaugą.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ ICOMOS international wood committee, <http://www.icomos.org/iwcc/about.htm>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].

ICCROM (Tarptautinis kultūros turtų apsaugos ir restauracijos studijų centras) – tai tarptvriausybėnė organizacija, įkurta 1959 m. Romoje⁵⁷. ICCROM užsiima penkiomis pagrindinėmis veiklos kryptimis: mokymais, informacija, tyrimais, bendradarbiavimu ir propagavimu. Organizacija bendradarbiauja tiek su UNESCO tiek su ICOMOS, tad jos tikslas, galima sakyti toks pat, kaip ir minėtų organizacijų – kultūros paveldo apsauga, jos gerinimas. Organizacija yra išleidusi ne vieną dokumentą, knygų, tačiau atskirų apie medinę architektūrą nėra, nebent ją galima atsekti iš kitų leidinių, pvz. Jukkos Jokilehto *A history of architectural conservation*, kuriame yra rašoma apie medinę architektūrą, šiuo atveju Japoniją. Galima daryti tokią išvadą, kad ICCROM bendradarbiaudama su anksčiau minėtomis organizacijomis naudojami jų parengtomis chartijomis, konvencijomis ir pan.

UNESCO (Jungtinių tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija) buvo įkurta 1945 m.⁵⁸ Organizacija aprėpia žymiai platesnį veiklos spektrą nei ICOMOS ir ICCROM. Organizacija yra parengusi ne vieną konvenciją įvairiomis temomis, pvz. 1972 m. *Pasaulio kultūros ir gamtinio paveldo apsaugos konvencija*⁵⁹. Joje į kultūros paveldo sampratą įeina paminklai, pastatų grupės ir vietovės. 1989 m. priimta *Tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos rekomendacija*⁶⁰. Šiuo atveju į folkloro (tradicinės kultūros) sąvoką įeina ir architektūros sąvoka, vadinasi galima daryti prielaidą, kad turima ir medinė architektūra, nes kai kurių šalių tradicinė architektūra yra medinė. Nors nėra tiesioginių dokumentų, liudijančių apie medinio paveldo apsaugą, tačiau UNESCO prie to prisideda. Tai galima sieti su Pasaulio paveldo sąrašu, į kurį yra įtraukta nemažai medinės architektūros. Įtraukimas į sąrašus nors nesuteikia tiesioginės apsaugos, tačiau įpareigoja rūpintis paveldu.

Taigi visos šios organizacijos rūpinasi apskritai viso paveldo apsauga, taip pat ir medine. Vis dėlto galima pastebėti, kad labiausiai šioje srityje dirba ICOMOS organizacija, kuri turi atskirą komitetą, besirūpinantį medinės architektūros apsauga.

⁵⁷ Brief history, http://www.iccrom.org/eng/00about_en/00_03history_en.shtml, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].

⁵⁸ The organization's history, <http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/who-we-are/history/>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].

⁵⁹ *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].

⁶⁰ *Recommendation of the safeguarding of traditional culture and folklore*, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].

2. MEDINIO PAVELDO APSAUGOS PRADŽIA LIETUVOJE

Medinės architektūros apsauga visuomet buvo problematiška. Visos šalys susiduria su tomis pačiomis medienos apsaugos problemomis. Tačiau vienos, kaip Japonija, Skandinavijos šalys, šias problemas pradėjo spręsti greičiau, kitos vėliau. Prie pastarųjų reikėtų priskirti ir Lietuvą, nes ji pakankamai vėlai atsigrėžė į medinės architektūros išsaugojimą. Tam galima rasti įvairių priežasčių: ilgą laiką į tradicinę liaudies architektūrą nebuvo žiūrima kaip į paveldą. Pirmiausia pats liaudiškos architektūros šeimininkas savo sodybos nelaikė kažkuo ypatinga, kad būtų galima saugoti. Visi gyvenantys tokiose sodybose norėjo gyventi patogiai, diegiant naujoves, todėl jiems buvo nesuprantama, kodėl jie negali daryti su savo sodybomis ką nori. Antra, formuojant tautinę ideologiją senasis kaimas ir jo trobelės laikytos ne pažangos, o atsilikimo simboliu, todėl medinė Lietuva turėjo numirti garbingai⁶¹. Be to, susikūrusios įvairios draugijos pirmiausia domėjosi kilnojamuoju paveldu bei iš pradžių siekė susigrąžinti kultūros vertybes, kurios buvo išvežtos į užsienį.

Didesnis liaudies architektūros domėjimasis pasireiškė tik tarpukariu. Tada buvo pastebėta, kad kaimo architektūra, kraštovaizdis keičiasi. Modernizacijos keliamus pavojus paveldui visų pirma įžvelgė kun. Mykolas Krupavičius. Tokia grėsmė visų pirma sklido iš 1922 m. inicijuotos žemės reformos⁶². Dėl šios reformos pradėjo kisti kaimo vaizdas, kaimai pradėti skirstyti į vienkiemius, todėl susirūpinta kaip įamžinti kintančią liaudies architektūrą. Susigriebta fiksuoti ir rinkti tai, ką dar buvo įmanoma išgelbėti⁶³. Tačiau, kaip pastebima darbai intensyviau buvo pradėti įgyvendinti tik 4 deš. viduryje. Apskritai net ir įstatymai, reglamentuojantys kultūros paveldo apsaugą, buvo priimti tik 1940 m. Tuo tarpu tarpukariu veikusios institucijos liaudies architektūra rūpinosi minimaliai.

1919 m. buvo įkurta Valstybinė archeologinė komisija (toliau VAK). Patvirtinus VAK taisykles 1920 m. etnografijos darbus numatyta atlikti tiek, kiek tai buvo susiję su archeologijos sritimi (archeologijos sąvoka tuo metu suprasta gerokai plačiau nei dabar ir iš esmės apėmė visą praeities pažinimą bei su tuo susijusias disciplinas)⁶⁴. Vadinasi etnografija nebuvo viena iš pagrindinių VAK veiklų. Įdomus faktas, kad dar 1919 m.. buvo nutarta, jog VAK nesiims restauravimo darbų, o bus tik vyriausioji viso to inspekcija ir tik išimtiniais atvejais pagelbės⁶⁵.

⁶¹ Čepaitienė R., *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*, Vilnius, 2005, p. 84.

⁶² Ten pat, p. 110.

⁶³ Ten pat, p. 111.

⁶⁴ Valstybės archajologijos komisijos taisyklės, iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, Nr.25, 1920 – 03 – 26. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25225&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].

⁶⁵ Misius K., Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla, iš *Kultūros paminklai*, 2004, Nr. 11, p. 6.

Taigi, restauravimas, kaip galimas kultūros vertybių išsaugojimo būdas, nebuvo komisijos uždavinys. Deja, be komisijos Lietuvoje materialiu nekilnojamuoju paveldu mažai kas rūpinosi, o restauravimu ar konservavimu iš viso niekas neužsiėmė. Todėl galima kelti klausimą, kokiais būdais VAK stengėsi apsaugoti etnografinius paminklus, jei restauravimas ar konservavimas nebuvo laikomas vienu iš būdų tai padaryti? Vladas Pryšmantas ir grafikas, tapytojas Mstislavas Dobužinskis teigė, jog norint žinoti, kuriuos kultūros paminklus laikyti svarbiais ir saugotinais, pirmiausia reikėjo žinoti, kokie tie paminklai ir kiek jų yra. Kitaip sakant, buvo būtina juos surašyti ir aprašyti, t.y. inventorizuoti. O šiam darbui be abejo reikėjo žmonių, išmanančių kaip reikia viską atlikti. Todėl, Švietimo ministerija nusprendė suruošti Senovės paminklų apsaugos kursus, kurių metų būtų ruošiami specialistai⁶⁶. Taigi jie iškėlė inventorinimo svarbą, kaip pirminį darbą, tačiau neužsimina, ką toliau reikia daryti, o ypač su tais kultūros objektais, kuriems reikalinga skubi priežiūra.

1931 m. buvo nutarta, kad senus pastatus reikia fotografuoti, piešti, braižyti, stengtis užfiksuoti atskirus liaudies architektūros elementus, darbo ir buities įrankius, mažąją architektūrą⁶⁷. Prie to labai prisidėjo fizikas, etnografas Ignas Končius, kuris parengė registracijai reikalingus blankus, pasiūlė surengti kursus, kurių metu būtų apmokyti studentai, kad jie tinkamai galėtų aprašyti liaudies paminklus⁶⁸. Jau tų pačių metų vasarą surengta ekspedicija, tačiau jos metu surinktų duomenų rezultatai buvo ne tokie, kokių tikėtasi iš pradžių. Į darbą buvo žiūrima ne rimtai, nes, anot paveldosaugos istorijos tyrinėtojos Nastazijos Keršytės, daugelis sodybų aprašyta paviršutiniškai, nerašyti darbo dienoraščiai⁶⁹. Taigi ekspedicijos metu surinkta medžiaga nebuvo kokybiška. Galima konstatuoti, kad ši išvyka į kaimus reikiamų rezultatų nedavė. Nors antrosios etnografinės ekspedicijos metu (1932 m.) gauti rezultatai buvo geri, turint omenyje, kad ją atliko tik du žmonės, tačiau buvo apsiribota vien Aukštaitija bei Žemaitija, o likę regionai buvo palikti likimo valiai. Apie 4 deš. vidurį galima pastebėti, kad VAK ėmė labiau domėtis etnografijos reikalais. Tai galima sieti su tuo, kad VAK pradėjo vadovauti naujas žmogus – Vladas Pryšmantas. 1936 m. buvo užsibrėžta visoje Lietuvoje inventorizuoti 883 kaimuose 3392 sodybas, tačiau suprasta, kad šiam darbui reikalingas patyręs žmogus, todėl buvo pasiūlyta Antano Rūkštelės kandidatūra, nes jis Švedijoje buvo išklausęs etnografinį kursą⁷⁰. Tačiau skaičiai buvo mažesni: 1936 rugsėjo 16 d. – spalio 10 d. paminklų inventorinimo ekspedicijoje Kaunas – Venckai – Kražiai buvo aplankyti 774

⁶⁶ Pr. V., Senovės paminklų apsaugos kursus atidarant, iš *Lietuvos aidas*, 1934 11 05, Nr. 252, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=89147>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].

⁶⁷ Misius K., Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla, iš *Kultūros paminklai*, 2004, Nr. 11, p. 21.

⁶⁸ Ten pat, p. 22.

⁶⁹ Keršytė N., Valstybės archeologijos komisija, iš *Baltų archeologija*, 1996, Nr. 2, p. 29.

⁷⁰ 1936 m. gegužės 20 d. Kultūros reikalų departamento direktoriui, KPCA, f. 1, ap. 1, b. 115.

kaimai, suinventorinta 85 etnografijos, 176 statybos paminklai. Nufotografuota 130 etnografinių, 448 statybos paminklai⁷¹.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vyriausybė nepriėmė nei vieno įstatymo projekto, kurį siūlė VAK (buvo priimtas tik įstatymas, reglamentuojantis VAK veiklą, bet ne paveldosaugos sritį). Nors viename 1935 m. straipsnyje teigta priešingai, kad vyriausybės dėka suorganizuotos įvairios įstaigos, kurios rūpinasi kultūros paveldo išsaugojimu, kad vyriausybė negaili lėšų ir pan.⁷². Tačiau faktas tas, kad nors ir buvo įsteigtos įstaigos, kurios turėjo rūpintis paveldo išsaugojimo, tačiau joms nesuteiktas platesnis veiklos baras, dėl to, kad nebuvo įstatymo, kuris reglamentuotų, kokių priemonių reikia imtis siekiant išsaugoti kultūros paminklus, kaip visa tai turi vykti. Vyriausybės aplaidumą šioje srityje galima įžvelgti per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, nes reikiamas kultūros paveldo išsaugojimui įstatymas pasirodė tik okupavus Lietuvą.

Taigi VAK darbai liaudies paminklų apsaugoje buvo labiau registracinio – inventorinio pobūdžio. VAK darbuotojai kaupė medžiagą – nuotraukas, brėžinius, aprašus – ir tokiu būdu siekė įamžinti nykstančią kaimo struktūrą, trobesius ir kt. 4 deš. pab. VAK įstatymas buvo panaikintas, nes pasirodė *Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus įstatymas*. Taigi nuo tada VAK funkcijos perėmė Vytauto Didžiojo kultūros muziejus (toliau VDKM).

VDKM įstatyme buvo nurodyta, kad muziejus turi ir etnografijos skyrių, tačiau svarbiausia, šiame įstatyme nurodoma, kad muziejus turi savo konservavimo ir restauravimo dirbtuves⁷³. Vadinas, kultūros paminklams, kuriems reikėjo konservavimo arba restauravimo darbų, jie galėjo būti atlikti. Tačiau nieko neužsimenama apie liaudies architektūrą, galima daryti prielaidą, kad tradicinė medinė architektūra buvo traktuojama kaip bendras kultūros paveldas. Kita vertus nei muziejaus įstatyme nei jo statute nėra nurodyta, ar konservavimas ir restauravimas bus taikomas medinės architektūros išsaugojimui. Statute nurodoma, kad konservatorius atlieka kultūros paminklų būklės priežiūrą ir tikrinimą vietoje, sudaro archyvą ir inventorinį sąrašą⁷⁴. Tačiau vėlgi nėra aiškiai išskirta liaudies architektūra. Kita vertus, negalima teigti, kad muziejus nesirūpino medinės architektūros priežiūra. Pvz. 1938 m. pavasarį VDKM surengė pirmąją Lietuvos etnografinę parodą, kurios tikslas buvo supažindinti visuomenę su senosios kaimo kultūros

⁷¹ Ten pat, p. 30.

⁷² K.B., Nauja dvasia mūsų praeities kultūros tyryboje, iš *Lietuvos aidas*, 1935 06 22. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=67157>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].

⁷³ Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas, iš *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 555, p. 4. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24835&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁷⁴ Vytauto Didžiojo muziejaus statutas, iš *Vyriausybės žinio*, 1937, Nr. 583, p. 308. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24808&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

paminklais, kurie glaudžiai buvo susiję su liaudies gyvenimu⁷⁵. Tai galima pavadinti švietimo programa, kuria siekta sudominti žmones liaudies paminklų rūšimis ir atkreipti dėmesį į jos likimą. Tai, kad muziejus rodė dėmesį etnografijai rodo faktas, kad šiam skyriui buvo skiriama daugiausia lėšų (98 000 Lt), tačiau jos buvo skirtos etnokultūrinio palikimo rinkimui, saugojimui ir propagavimui⁷⁶. Tad iš esmės šios lėšos daugiau buvo skirtos informacijos rinkimui, o ne konservavimo ar restauravimo darbams apmokėti.

Kalbant apie Šiaulių kraštotyros draugiją (toliau ŠKD) reikia pasakyti, kad ji bene uoliausiai siekė kiek įmanoma daugiau aprašyti liaudies architektūros objektų. Ši draugija įkurta 1927 m.⁷⁷. Ji, kaip ir kitos anksčiau minėtos institucijos, vykdė ekspedicijas į kaimus, kurių metu fiksuodavo juos. Šis fiksavimas pasireiškė: fotofiksacija, škiečių darymu, aprašymais, braižiniais, situacinių planų sudarymais⁷⁸. Tačiau peržvelgus ŠKD archyvą galima pastebėti, kad ekspedicijų metu buvo renkama visapusiška medžiaga, įskaitant papročius, dainas, namų ūkio darbus ir pan. Žinoma buvo aprašomi ir liaudies architektūros statiniai, ypač nemažai daryta pastarosios fotofiksacijos, pvz. Linkuvos – Žeimelio – Kriukų valsčių bylą (byla nr. 62) sudaro vien nuotraukos, planai bei keletas škiečių⁷⁹, tuo tarpu smulkesnių aprašymų nėra. Tačiau tai tik vienietinės bylos. Dauguma bylų turi sodybų smulkius aprašymus ir pan. Kadangi ekspedicijose buvo renkama plataus masto medžiaga, todėl galima kelti klausimus, kaip patys tyrėjai vertindavo savo ekspedicijas? Ar jie buvo jomis patenkinti? Ar visi užsibrėžti tikslai buvo įvykdomi? Tačiau į šiuos klausimus nėra taip paprasta atsakyti, nes tiesiog nėra apie tai užfiksuotos informacijos. Vėlgi galima rasti pavienių duomenų, pvz. 1931 m. įvyko ekspedicija į Noreikių, Tamošiūnų, Taurakių, Dimšų, Jurgaičių kaimus⁸⁰. Kiekviename šių kaimų rinkta vis kokia medžiaga, pvz. Noreikių km., rasta įvairių etnografinių dalykėlių, žemės ūkio medinių padargų, namų apyvokos įrankių ir pan., be to padarytos nuotraukos ir atlikti matavimai⁸¹. Tačiau neaišku, ar matavimai buvo atliekami sodyboms, pastatams ar smulkiems objektams. Taurakių km., buvo surinkta folkloro, tačiau pastebėtina, kad nemažai muziejinės medžiagos buvo nesurinkta⁸². Dimšų km., padaryta keletas įdomesnių trobesių matavimų ir nuotraukų, tačiau dėl laiko stokos, kaimo nuodugnai ištirti nepavyko, be to,

⁷⁵ Mačiulis, D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927 – 1940 metais*, Vilnius, 2005, p. 131 - 132.

⁷⁶ Ten pat, p. 132.

⁷⁷ Bugailiškis P. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis, iš *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 14 – 16, p. 164, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104697&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁷⁸ Šiaulių kraštotyros draugija 1935 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr.9, p. 60, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104698&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁷⁹ Linkuvos – Žeimelio – Kriukų val., ŠAM, b. 62.

⁸⁰ Šiaulių kraštotyros draugijos ekspedicijos, įvykusios 1931 m. gegužės 31 d. aprašymas, Gruzdžių val., ŠAM, b. 30, p. 1.

⁸¹ Ten pat.

⁸² Ten pat.

ekspedicija daug eksponatų dėl jų dydžio negalėjo parvežti, tad teko palikti vietoj⁸³. Taigi, galima teigti, kad šios ekspedicijos metu nebuvo įvykdyti visi išsikelti tikslai. Vadinas, kaip buvo minėta anksčiau, aprašymai, fotofiksacija, škiečiai, planų sudarymas buvo pagrindinė veikla kiekvienos ekspedicijos metu, na o smulkesnius objektus ekspedicijos dalyviai surinkdavo.

Išvykimų į kaimus skaičius priklausydavo nuo lėšų bei nuo žmonių. Vienais metais ekspedicijų įvykdavo daugiau, kitais mažiau. Pavyzdžiui, 1934 m. išvykimų į kaimus buvo surengta 33 ir aplankytos 25 apylinkės⁸⁴. 1935 m. iš viso buvo surengta 19 ekspedicijų: 15 pavienių asmenų ir 4 grupėmis⁸⁵. Vėlesniais metais išvykimų skaičius išlikdavo maždaug toks pat arba dar mažesnis. Taigi matyti, kad ekspedicijų skaičius kas metai mažėdavo. Tam buvo keletas priežasčių: pirmiausia, kaip anksčiau minėta, lėšų stygius, bei žmonių, išmanančių tokį darbą stygius. Be to, galima kaip priežastį išskirti tai, kad tarp pačių draugijų nebuvo tikslaus susitarimo, kas turi būti daroma tokių ekspedicijų metu, kokios vietos jau lankytos, kokios ne. Be to, kaip pažymi kraštotyrininkas, muziejininkas Pelikšas Bugailiškis, pačios draugijos tarp savęs mažai bendradarbiavo⁸⁶. Tai galėjo nulemti ir surinktos medžiagos kokybę. Todėl buvo keliamas klausimas apie bendros kraštotyros darbą vienijančios organizacijos įkūrimą. J. Šlekys pasiūlė, kad tokios organizacijos pradžia galėtų padaryti ŠKD, „Alka“ ir keletas kitų, t.y. jos turėjo susijungti į vieną⁸⁷. Tačiau, kad ir kaip šis klausimas buvo afišuojamas, tokia organizacija nebuvo sudaryta. Be to draugija nuolat domėjosi vadinamojo oro muziejaus įkūrimu Lietuvoje, pvz. ji buvo numačiusi pastatus būsimajam muziejui⁸⁸. Taigi ŠKD užėmė svarbią vietą tarp kitų draugijų, ji buvo viena pagrindinių ir savo vykdoma veikla buvo naudinga krašto pažinimui.

Sovietų sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 20 d. buvo priimtas *Lietuvos kultūros paminklų apsaugos įstatymas*. Pagal šį įstatymą Švietimo ministerijos sistemoje pradeda veikti savarankiška Kultūros paminklų apsaugos įstaiga (toliau KPAĮ)⁸⁹. Įstaiga vykdė kultūros paminklų apskaitą, inventorizaciją. Medinio paveldo apsaugoje apčiuopiamų rezultatų nepadarėta. Karo

⁸³ Ten pat, p. 2.

⁸⁴ Šiaulių kraštotyros draugija ir „Aušros“ muziejus, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr.2, p. 120, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104704&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁸⁵ Šiaulių kraštotyros draugija 1935 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr. 9, p. 60, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104698&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁸⁶ Bugailiškis P., III-jo suvažiavimo belaukiant, iš *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 5, p. 252, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104701&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁸⁷ Šlekys J., Kraštotyros draugijų sąjungos reikalu, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 3 – 4, p. 187, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104703&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁸⁸ Šiaulių kraštotyros draugija 1936 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 13, p. 89, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104696&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

⁸⁹ Glemža J. R., *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius, 2002, p. 23.

metais, t.y. 1942 m., buvo planuota, pasitelkiant mokytojus ir mokinius iš provincijų, atlikti etnografinių paminklų registraciją⁹⁰. Taigi, šie darbai buvo ne apsauginio pobūdžio, o esamos būklės užfiksavimu. Vis dėlto sunku pasakyti, ar KPAĮ daugiau nuveikė etnografijos srityje, nes karo metu, svarbiausia buvo rūpintis išvežamų objektų likimu.

Tarpukariu taip pat buvo kalbama, kad pagal Skandinavijos pavyzdį, vertėtų kurti *oro muziejų*. Vis dėlto, nors muziejus 1934 m. pradėtas steigti Kauno Parodos aikštėje, tačiau jo plėtojimas vėliau buvo sustabdytas. Apskritai muziejaus steigimas susidūrė su tam tikromis problemomis: valdžios abejingumu, tinkamo žemės ploto nepaskyrimu⁹¹. Tai vienos iš esminių problemų, tačiau svarbiausia, kad nebuvo paskirta tinkama vieta. Nors pradžioje leista muziejų steigti Parodos aikštėje, tačiau tokio tipo muziejams, miesto aplinka netinkama, nes eksponuojami objektai praranda savo vertę, natūralumą. Nors muziejaus įkūrimas buvo pradėtas, tačiau jos plėtotei ir galutinės vietos suradimui sutrukdė prasidėjęs karas. Tad *oro muziejaus* idėja tarpukariu taip ir nebuvo visiškai įgyvendinta, o prie šių darbų sugrįžta tik 7 deš.

Minėtos draugijos atliko pirmąjį inventorizacijos darbų etapą. Be to Inventorizacija buvo reglamentuota įstatymiškai, t.y. jau minėtose 1943 m. *Kultūros paminklų inventorizacijos taisyklės* ir tai buvo, galima sakyti, svarbiausias žingsnis, dėl kurio šis metodas buvo įtrauktas į mokslinę sritį. Taisyklėse nurodoma, kas turi sudaryti inventorizaciją – tai aprašymas; planai ir brėžiniai; fotografijos; piešiniai, seni brėžiniai ir planai; žemėlapiai⁹². Toliau aprašoma, kas turi būti daroma su kiekvienu kultūros paveldu, pagal šį inventorizacijos turinį. Taigi aprašant etnografinius pastatus, taip pat inventorizuojamas jų vidus, nurodant daiktų vietas patalpoje ir pan. Geriausias pavyzdys Šiaulių kraštytyros draugijos sukauptas archyvas, kurį sudaro įvairiapusė medžiaga, tad galima teigti, kad draugija išsamiai atlikdavo inventorizavimo darbus.

Kaip minėta pradžioje, draugijos, remdamosi savo teisiniais aktais, rūpinosi liaudies architektūros išsaugojimu. Tačiau to buvo maža – pati valstybė turėjo priimti atitinkamus įstatymus, kuriais būtų apibrėžta kultūros paminklo sąvoka bei nurodyta jų apsauga ir priemonės jai vykdyti. Pirmasis įstatymas, kuris buvo ir naujas žingsnis paveldosaugos srityje, buvo priimtas 1940 m. liepos 25 d. – *Kultūros paminklų apsaugos įstatymas*⁹³. Tačiau jį išanalizavus pastebima, kad neišsamiai apibrėžta, kas laikytina kultūros paveldu. Nurodoma, kad tai gali būti kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, kurie dėl savo mokslinės, meninės, istorinės ar kitos reikšmės pripažįstami

⁹⁰ Keršytė N., Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje, iš *Kultūros paminklai*, 2001, Nr. 8, p. 83.

⁹¹ Diržinskaitė I., Praeitį prikeliame dabarčiai, iš *Literatūra ir menas*, 1980, spalio 4 d., p. 3.

⁹² 1943 m. Kultūros paminklų inventorizacijos taisyklės, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=9713&p_k=1, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].

⁹³ 1940 m. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8575&p_k=1#Istatymas40m, [žiūrėta 2010 05 25].

saugotinais⁹⁴. Vadinasi, sunku pasakyti, kas gali priklausyti paminklų kategorijai, šiuo atveju nėra aišku, ar kultūros paminklais yra laikoma liaudies architektūra. Prie šio įstatymo priskirtinos ir *Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vykdyti* (priimta 1940 m. spalio 30 d.)⁹⁵, kuriose jau tiksliai apibrėžiama, kas yra pripažįstami kultūros paminklais. Tačiau prie mūro ir medžio senovinės architektūros palaikų⁹⁶ skyriaus nėra tiksliai įvardinta liaudies architektūra, o į etnografijos skyrių taip pat neįtraukti liaudies nekilnojamieji objektai, tokie kaip sodybos, pavieniai pastatai ir pan. Taigi, galima daryti išvadą, kad šis įstatymas nėra taikomas liaudies architektūros apsaugai vykdyti. Vokiečiams okupavus Lietuvą kultūros paminklais nenustota rūpintis. Tai rodo tuo metu priimti paveldosauginiai teisės aktai, kuriuose jau yra įtraukta ir liaudies architektūra. 1943 m. buvo priimtos *Kultūros paminklų inventorizacijos taisyklės*⁹⁷, kuriose į kultūros paminklų sąvoką yra įtraukti ir etnografiniai objektai, ko nebuvo 1940 m. įstatyme. Be to etnografinių paminklų sąvoka yra smulkiai išskaidyta ir nurodyta, ką ji apima. Šiuo atveju yra įtraukti tiek kilnojami tiek nekilnojami objektai, o svarbiausia, kad kultūros paminklų sąvoka apima ir tradicinę liaudies statybą.

Taigi, tarpukariu reikšmingiausius darbus medinio paveldo apsaugos srityje padarė Valstybinė archeologijos komisija, Šiaulių kraštotyros draugija. Jų iniciatyva buvo pradėtas pirmasis medinės architektūros inventorizavimo etapas, padaryti detalūs aprašymai ir pan. Tuo metu, norėta pereiti ir prie teisinės objektų apsaugos, tačiau vyriausybė nepatvirtindavo jokių siūlomų įstatymo projektų. Tik Sovietų Sąjungai, o vėliau ir Vokietijai, okupavus Lietuvą buvo priimti pirmieji valstybiniai teisės aktai.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ 1943 m. Kultūros paminklų inventorizavimo taisyklės, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=9713&p_k=1#Inventorizacija, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].

3. MEDINIO PAVELDO APSAUGOS BŪDAI: SOVIETMEČIO PATIRTIS

Medinio paveldo apsaugai reikėjo nusistatyti, koku būdu apsaugoti nykstančią medinę architektūrą. Sovietmečiu buvo atkreiptas dėmesys į kelis pagrindinius būdus – inventorizavimą, saugojimą perkeliant į muziejų, konservavimą, saugojimą vietoje, surandant tinkamą paskirtį, restauravimą, regeneravimą. Šiame skyriuje bus aptartas kiekvienas pasirinktas būdas ir etapas.

3.1. Inventorizavimas

Pirmasis inventorizacijos etapas aptartas antrame skyriuje. Antras inventorizacijos darbų etapas prasideda sovietmečiu ir tai galima sieti su Liaudies buities muziejaus kūrimu, nes norint įsteigti tokį muziejų, reikėjo surinkti eksponatus, todėl muziejaus darbuotojams teko važinėti ir ieškoti tinkamų objektų. Taigi muziejininkai iš dalies atliko inventorizaciją. Kita vertus, paties muziejaus objektai buvo inventorizuojami, siekiant juos ateityje atstatyti bei panaudoti sukauptą medžiagą moksliniams tyrinėjimams⁹⁸. Tačiau išreiškiamas nusivylimas, kad inventorizacijos darbų tempai lėti. Be to, suprasta būtinybė, kad prie šio darbo galėtų prisidėti ne vien muziejininkai, bet ir kraštotyrininkai, bei kiti kultūros darbuotojai. Inventorizacijos darbų kokybę turėjo gerinti modernesnių priemonių panaudojimas – fotogrametrinis būdas⁹⁹. Kad šis būdas buvo naudojamas matyti iš straipsniuose randamų teiginių. Pvz. paminklai matuojami fotogrametiškai, labiausiai fiksuojamas liaudies architektūros ir dailės palikimas, etnografiškai charateringi kaimai¹⁰⁰.

Kitą inventorizacijos etapą galima sieti su Kultūros paminklų sąrašo rengimu. Ruošiant sąrašą reikėjo suinventorizuoti liaudies architektūrą, kad būtų aišku, ką verta saugoti, o ką tik užfiksuoti ir palikti natūraliam sunykimui. Įtraukus paminklus į sąrašus buvo nustatyta ir skirtinga apsaugos kryptis: panauda ir restauravimas; perkėlimas į Liaudies buities muziejų ir saugojimas palaikomojo remonto, jų nerestauruojant, t.y. moksliai tiriant ir fiksuojant¹⁰¹.

Inventorizacijos darbų tempą lėmė tai, kad juos atliko tik nedidelė grupė žmonių. Daugiausia šioje srityje nusipelnė Vilniaus inžinerinio instituto studentai su prof. Kaziu Šešelgiu priešakyje, kurie inventorizavo apskritai visą liaudies architektūrą, bei VVU fotogrametrijos laboratorija, kuri

⁹⁸ Vytautas T. Tėviškės muziejus kviečia viešnagėn ir talkon, iš *Kultūros barai*, 1975 – 07, p. 33.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Bielinis J., Išsaugoti ir prikelti gyvenimui, iš *Literatūra ir menas*, 1987 – 01 – 31, p. 3.

¹⁰¹ Glemža J. R., Bendras rūpestis, iš *Literatūra ir menas*, 1984 – 03 – 03, p. 3.; Žemaitytė A., Saugokim kultūros paminklą, iš *Literatūra ir menas*, 1977 – 03 – 05, p. 2.

užsiėmė pačių unikaliausių objektų (restauruojamų ir blogiausiai išsilaikiusių) fiksavimu¹⁰². Pvz. Vilniaus inžinerinio statybos instituto urbanistikos katedra 1970 – 1984 m. ištyrinėjo 41 kaimą dešimtyje respublikos rajonų, paruošė per 3000 brėžinių bei apie 4000 psl. aprašymą¹⁰³. Vis dėlto inventorizacijos procesas užtrukdavo ilgai. Kazys Šešelgis nurodo, kad iki 1976 m. buvo ištirta ir inventorizuota tik apie 30 % visų liaudies architektūros paminklų¹⁰⁴. Tačiau į šį procentą įeina tik tai, kas priklauso valstiečių sodybom, o visa kita medinė architektūra į minėtą procentinę išraišką neįtraukta, kitaip sakant, neinventorizuota.

Taigi sovietmečiu buvo perimta ankstesnė patirtis inventorizacijos srityje. Minėtieji duomenys rodo, kad liaudies architektūra buvo inventorinama, pasitelkiant tuo metu modernias priemones, tačiau darbų tempai vyko lėtai, dėl specialistų trūkumo.

3.2. Saugojimas perkeliant į muziejus

Liaudies buities muziejaus įkūrimas buvo vienas iš būdų siekiant išsaugoti liaudies architektūrą. Apie šio muziejaus steigimą, jo kūrimosi istoriją yra nemažai duomenų. Šiuo atveju svarbu išsiaiškinti, kokią reikšmę toks muziejus turėjo medinio paveldo apsaugoje. Tačiau reikia pabrėžti, kad analizuojant šią temą remiamasi tik amžininkų tekstais, nes nesuteikta galimybė pasinaudoti archyviniais šaltiniais. Paaiškinta, kad norimos medžiagos jie tiesiog neturi. Todėl dėl šaltinių stokos, temos nebuvo galima išsamiai išanalizuoti ir sužinoti realią situaciją. Tačiau tam tikrą vaizdą bus galima susidaryti.

Muziejaus pradžia laikomi 1965 m., kai buvo išleistas potvarkis dėl Liaudies buities muziejaus kūrimo¹⁰⁵. Tuomet prasidėjo muziejaus projektavimo darbai. Muziejaus kūrimu rūpinosi speciali mokslinė taryba, kurią sudarė: muziejininkas Paulius Galaunė, etnografai Izidorius Butkevičius ir Vacys Milius, architektai Kazys Šešelgis, Jonas Minkevičius ir kt., bei prie jų prisijungęs liaudies architektūros žinovas Klemensas Čerbulėnas¹⁰⁶.

Lietuva, panašiai kaip ir kitos Baltijos šalys norėjo atskleisti senąją buitį. Sudarant muziejaus programą bei ruošiant ekspoziciją, buvo numatyta kelti čia tipiškus, autentiškus Lietuvos valstiečių, amatininkų, darbininkų gyvenamuosius bei ūkinius pastatus, mažosios liaudies architektūros objektus¹⁰⁷. Taigi tokiu būdu siekta parodyti ir kaime vyravusią socialinę įvairovę, kuri atspindėjo iš surinktų eksponatų, sodybų išplanavimo ir pan. Steigiant muziejų ir ieškant jam eksponatų

¹⁰² Žemaitytė A., Saugokim kultūros paminklų, iš *Literatūra ir menas*, 1977 – 03 – 05, p. 2.

¹⁰³ Purvinas M., Liaudies architektūros pamokos, iš *Statyba ir architektūra*, 1986 03, p. 5.

¹⁰⁴ Šešelgis K., Ar išsaugosime liaudies architektūros paminklus, iš *Kultūros barai*, 1976 06.

¹⁰⁵ Počiulpaitė A., Interviu su Vytautu Stanikūnu, iš *Literatūra ir menas*, 1974, birželio 22, p. 2.

¹⁰⁶ Jurginis J. Liaudies buities muziejus – didelis ir malonus rūpestis, iš *Kultūros barai*, 1971 – 10, p. 8.

¹⁰⁷ Stanikūnas V., Buities muziejus atkelia vartus, iš *Kultūros barai*, 1974, nr. 6, p.12

pasitaikydavo vienetinių, kurių Lietuvoje nebebuvo likę. „Tik du jungus, ir tai skirtingų tipų, tepavyko iki šiol aptikti Liaudies buities muziejaus darbuotojams: vieną netoli Perlojos, kitą Dieveniškų apylinkėse“¹⁰⁸. Tokie eksponatai buvo itin vertinami ir muziejininkų, ir lankytojų. Vadinasi muziejaus steigimas buvo ypač vertingas, nes tokiu būdu buvo surinkta žinių apie Lietuvos etninius skirtumus, išlikusius vertingus objektus bei esančius ant išnykimo ribos, pvz.: jungai, kurie, jei ne muziejus, galėjo būti visiškai pakeisti ar sunaikinti. Muziejus per visą savo egzistavimo laikotarpį buvo papildomas vis naujais objektais, jis plėtėsi. Tačiau Liaudies buities muziejus turėjo ir minusų, visų liaudies architektūros objektų čia nebuvo įmanoma sukelti, tad „mažųjų skansenų“ steigėsi ir daugiau, pvz. žemaičių „Alkos“ muziejus, kuris turi 16 pastatų, Radviliškio rajone Kleboniškių kaime, Panevėžio rajone Smilgių gyvenvietėje atkurta 6 pastatų sodyba, Rokiškio muziejaus parke – 7 pastatai¹⁰⁹. Taip pat esama ir pavienių pastatų ar sodybų, kuriuose įsteigti muziejai. Pastarieji susiję su žymių Lietuvos žmonių gyvenimu, pvz. vyskupo Motiejaus Valančiaus, kalbininko Kazio Būgos, rašytojo Jono Biliūno ir kt. sodybos¹¹⁰. Tad visų minėtų muziejų veikla medinio paveldo apsaugoje yra reikšminga.

Konservavimas. Liaudies buities muziejus buvo ne tik ta vieta, kur sugabenti išlikę liaudies statybos objektai bei etnografiniai eksponatai, tačiau jis turėjo pasirūpinti ir jų realia apsauga. Kadangi visi pastatai buvo mediniai, daugelis objektų buvo blogos būklės, nes tinkamu laiku nesuteikta jokia apsauga. Tad muziejus turėjo pasirūpinti ne tik rekonstravimo darbais, tačiau ir konservavimu. Didžiausios medienos konservavimo viltys siejosi su Liaudies buities muziejuje ruošiamu įsteigti konservavimo baru, kuris turėjo būti pagrindinis medienos tyrimų centras. Tačiau metodo panauda liko viena esminių problemų. Taigi, nors ir įkūrus Liaudies buities muziejų, konservavimo darbai nebuvo iš karto pradėti. Tam prireikė nemažai laiko. Problema ta, kad Lietuvoje nebuvo tam tinkamų specialistų, nebuvo suvokiama konservavimo darbų apimtis, bei pažymima, kad šis metodas brangus bei sudėtingas¹¹¹. Tad pirmiausia turėjo būti parengti specialistai, pasirūpinta cheminėmis medžiagomis. 1967 m. J. Glemžos straipsnyje teigiama, kad ieškoma būdų, kaip chemijos pagalba apsaugoti medinius pastatus¹¹². Tai rodo, kad tuo metu medienos konservavimu nebuvo užsiimta ir tai buvo tik šio metodo pradžia. Tačiau situacija nesikeitė ir 1974 m., nes vis dar nerimą kėlė konservavimo centro nebuvimas, neruošti tam specialistai ir pan. Situacija negerėjo ir 1981 m., kai mediena dar nebuvo specialiai apdorota. Kita vertus, pasiūlymai buvo teikiami, tačiau neatsirado, kas juos galėtų realizuoti. 1982 m. pažymima,

¹⁰⁸ Vėlyvis P., Lietuviškas skansenas, iš *Kultūros barai*, 1969, nr. 5, p. 25.

¹⁰⁹ Stanikūnas V., Mediniai architektūros objektai muziejuose po atviru dangumi, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mosklinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 17 – 18.

¹¹⁰ Ten pat, p. 16.

¹¹¹ Stanikūnas V., Rūpesčiai dėl muziejaus rytojaus, iš *Kultūros barai*, 1983 – 03, p. 47.

¹¹² Glemža J. R., Kultūros paminklai ir jų apsauga, iš *Kultūros barai*, 1967 09, p. 19.

kad muziejuje statoma medienos konservavimo bazė¹¹³. 1985 m. vis dar tebebuvo statomas medienos konservavimo baras. Tai rodo, kad konservavimo darbais nebuvo užsiimta ilgą laiką. Galima konstatuoti, kad beveik per du dešimtemčius konservavimo srityje buvo pradėta tik bazės statyba, kuri taip pat tęsėsi ilgai ir, kaip teigia J. Glemža, šis sumanymas, t.y. baro statyba, nebuvo iki galo realizuota¹¹⁴. Todėl kyla klausimas, kaip tuomet buvo suprantamas konservavimas? Rasa Čepaitienė teigia, kad konservavimas (kurį tokiu galima pavadinti tik sąlyginai) pasireiškė paminklinių kaimų *status quo* fiksavimu¹¹⁵. Tai reiškia, kad konservavimas pasireiškė objektų esamos būklės išlaikymu. Kita vertus, negalima teigti, kad tuo metu nebuvo specialistų, išmanančių konservavimo. Jų turėjo būti, kadangi įsteigtas ir Paminklų konservavimo institutas (1969)¹¹⁶, tačiau pateiktoje infomacijoje nieko neužsimenama, kad šis institutas užsiėmė medienos konservavimu, daugiau kalbama apie mūro konservavimą. Kad ir kaip suvokta konservavimo panaudojimo svarba medinio paveldo išsaugojimui, tačiau paties metodo esmės neįsisavinimas, specialistų trūkumas neleido iki galo tuo metu įsitvirtinti konservavimui.

Taigi, Liaudies buities muziejus suvaidino svarbų vaidmenį ne tik kaip muziejus, bet ir kaip konservavimo darbų vykdytojas. Tačiau Liaudies buities muziejus nebuvo idealiausias variantas, nes atgabenti objektai būdavo įkeliami į dirbtinę aplinką, todėl muziejai buvo steigiami vietose, kad objektai liktų savo natūralioje aplinkoje.

3.3. Restauravimas. Tradicinių technologijų svarba

Restauravimo darbai su tokiomis problemomis kaip konservavimas nesusidūrė. Pirmiausia problemų nekėlė restauracinis centras, kuris buvo įsteigtas prie Liaudies buities muziejaus¹¹⁷. Nors tam tikrų problemų ir iškildavo, pvz. specialistų, žaliavų trūkumas, pačių restauravimo darbų nukrypimas į rekonstravimą arba atstatymą t.y. sunykusios dalys keičiamos naujomis, kur naudojama nauja mediena, išsiskirianti iš pastato visumos¹¹⁸. Tačiau tuo metu tokia situacija buvo toleruojama, nes nieko geresnio nebuvo siūlyta. Restauravimas ypatingas tuo, kad tai yra darbai, skirti kultūros vertybei, jo autentiškumui išsaugoti, apnykusius ar prarastus elementus fragmentiškai papildyti¹¹⁹. Taigi, restauravimo darbų nereikia suprasti kaip visiško pastato atstatymo naujomis medžiagomis.

¹¹³ Muziejus statosi, muziejus dirba, iš *Kultūros barai*, 1982 – 07, p. 64.

¹¹⁴ Glemža J. R., *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius, 2002, p. 224.

¹¹⁵ Čepaitienė R., *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*, Vilnius, 2005, p. 252.

¹¹⁶ Bielinis J., Išsaugoti ir prikelti gyvenimui, iš *Literatūra ir menas*, 1987 – 01 – 31, p. 3.

¹¹⁷ Žemaitytė A., Jie nori gyventi, iš *Literatūra ir menas*, 1983 – 06 – 04, p. 5.

¹¹⁸ Misiulis E., Kad kultūros paminklai nedūlėtų, iš *Kultūros barai*, 1974 – 11, p. 42.

¹¹⁹ Glemža J. R., *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius, 2002, p. 118.

Bene viena didžiausių problemų buvo tradicinių technologijų įsisavinimas. Siekiant restauruoti unikalius sunykusius objektus reikėjo gerai išmanyti statymo tradicijas, deja specialistų trūko. Kita vertus, senąsias technologijas išmanė paprasti kaimo gyventojai, kurie paveldėjo žinias iš savo tėvų, senelių. Tad tokių žmonių paieška, kurie galėjo padėti restauratoriams medinio paveldo srityje, buvo ypač aktuali. Tai gerai atspindi to laikmečio straipsniai, kuriuose nurodoma, kad reikia ieškoti senąją medinę statybą išmanančių meistrų¹²⁰. Pvz. žemaitis J. Lučinskas iš Šilutės meistrus išmokė šiaudais dengti stogus ir tai pagerino darbų kokybę¹²¹. Senųjų tradicijų panaudojimą galima priskirti prie nematerialinės kultūros, deja, ši sąvoka niekur nebuvo naudojama. To meto kultūros paveldo įstatymai taip pat neapibrėžė šio termino. Tad iš esmės senosios technologijos tiesiog buvo užfiksuojamos, o apie galimybę plėsti žinias ar mokymus nebuvo galvojama. Čia sąsajų galima rasti su Japonijos nematerialiuoju paveldu, tik ten buvo nubrėžtos ribos, kurios rodė, ką apima sąvoka *nematerialusis paveldas*. Tuo tarpu Lietuvoje nieko panašaus nebuvo, galbūt čia ir buvo viena esminių klaidų – reikėjo ne vien tik fiksuoti ir aprašyti senąsias technologijas, bet ir rengti mokymus platesnei auditorijai.

Taigi tuo metu buvo labiau praktikuojami rekonstravimo darbai, o ne restauravimo, kita vertus, tai buvo viena iš priemonių siekiant išsaugoti medinį architektūrinį paveldą.

3.4. Saugojimas vietoje ir tinkamos paskirties radimas

Vienas iš būdų išsaugoti medinį paveldą buvo pasirinkta jo apsauga vietoje (6 – 7 deš.). Tačiau susidurta su svarbiausia problema – naujos paskirties radimas ar senos išsaugojimas. Tinkama paskirtis buvo garantas, kad šį paveldą pavyks išsaugoti. Prieš tai išanalizuota, kad kai kurie objektai buvo parinkti Liaudies buities muziejaus kūrimui, kurį galima pavadinti Lietuvos etninių regionų tradicinės statybos mini maketu, nes vienoje vietoje atsiskleidžia skirtingi statybos bruožai bei stiliai. Tačiau į muziejų buvo sugabenti tik svarbiausi objektai, kurie turėjo atspindėti kiekvieno regiono ypatumus. Tuo tarpu liko nemaža dalis objektų vietose, todėl nuspręsta juos saugoti natūralioje aplinkoje. Būta įvairiausių siūlymų, pvz.: kad paminkliniais pripažintus kaimus arba atskiras sodybas Kultūros ministerija prisiimtų savo globon¹²². Matyt, taip norėta, kad už liaudies paminklų būtų atsakinga tik viena institucija, nors jo išlikimu turėtų rūpintis daugelis. Nors ir siūlyta, visą našą užkrauti Kultūros ministerijai, vis dėlto nepateikta jokių rekomendacijų.

¹²⁰ Počiulpaitė A., Mūsų interviu su Vytautu Stanikūnu, iš *Literatūra ir menas*, 1974 – 06 – 22, p. 2.; Muziejus statosi, muziejus dirba, iš *Kultūros barai*, 1982 – 07, p. 64.

¹²¹ Počiulpaitė A., Mūsų interviu su Vytautu Stanikūnu, iš *Literatūra ir menas*, 1974 – 06 – 22, p. 2.

¹²² Jurginis J., Paminklai ir jų saugojimo kultūra, iš *Literatūra ir menas*, 1969 09 06, p. 3.

ką jai daryti su etnografinėm sodybom. Tačiau tai taip pat nereiškia, kad ministerija neprivalėjo imtis priemonių, siekiant išsaugoti liaudies architektūrą. Buvo pateikta ir racionalesnių pasiūlymų, pvz. stovinčiuose savo natūralioje aplinkoje objektuose taip pat buvo galima įkurti muziejus. Ši idėja kai kuriuose objektuose buvo įgyvendinta. Tai padaryta su Žaliūkų vėjiniu malūnu (Šiaulių rajonas), kuriame buvo įsteigtas malimo technikos muziejus¹²³. Kadangi ne visi etnografiniai objektai buvo perkleti į Liaudies buities muziejų, todėl buvo raginami kolūkiai, organizacijos, kad patys pasirūpintų liaudies paminklais, esančiais jų teritorijoje. Šis raginimas nenuėjo veltui. Kretingos ir Lazdijų rajonų *Jaunosios gvardijos* kolūkiai, išsaugojo tokias sodybas ir pavertė jas muziejeliais; Smilgių kolūkis (Ignalinos raj.) įkūrė net savo skanseną¹²⁴. Vis dėlto, visuose pastatuose netikslinga kurti muziejus. Buvo siūlyta liaudies architektūros objektus panaudoti rekreacijos tikslams, steigti juose viešbučius, maitinimo įstaigas ir pan. Nors šiuo atveju daug pavyzdžių nėra, tačiau keletą galima rasti: restauruotame vandens malūne Pakretonyse (Ignalinos raj.) įsikūrė Respublikinės bibliotekos bazė¹²⁵. Taip Algirdas Kalasauskas siūlo prisiminti senąją smuklių funkciją, kurias atkūrus galima panaudoti maitinimo įstaigų, nakvynės namų kūrimui¹²⁶. Kitas saugojimo vietoje pavyzdys – Šeduvos malūnas, kuris buvo pritaikytas restoranui¹²⁷. Taigi, galima pastebėti, kad liaudies architektūros pritaikymas tokiems objektams tuo metu, matyt, nebuvo paklausus. Didesnėje dalyje buvo kuriami muziejai ar jų filialai.

3.5. Teisinės priemonės

Antrosios sovietinės okupacijos metu, Lietuvos paveldosaugos sistema buvo paremta SSRS reglamentuotais įstatymais. 1967 m. buvo priimtas *Kultūros paminklų apsaugos įstatymas*¹²⁸. Jame į kultūros paminklo sąvoką taip pat yra įtraukta liaudies architektūra. Vadinas šis įstatymas yra svarbus liaudies objektų atžvilgiu. Taigi, šiame įstatyme tai buvo nauji dalykai, o visa kita (atsakomybės numatymas už kultūros paminklą, baudos už ne priežiūrą ir pan.) buvo reglamentuoti ir ankstesniuose įstatymuose.

¹²³ Kalasauskas A., Paminklai mūsų laukia, iš *Literatūra ir menas*, 1970 07 25, p. 4.

¹²⁴ Žemaitytė A., Jie nori gyventi, iš *Literatūra ir menas*, 1983 06 04, p. 5.

¹²⁵ Kalasauskas A., Paminklai mūsų laukia, iš *Literatūra ir menas*, 1970 07 25, p. 4.

¹²⁶ Ten pat.

¹²⁷ Glemža J. R., Kultūros paminklai ir jų apsauga, iš *Kultūros barai*, 1967 – 09, p. 19.

¹²⁸ 1967 m. *Kultūros paminklų apsaugos įstatymas ir jo taikymo instrukcija*, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#ISTATYMAS, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].

1977 m. buvo priimtas dar vienas įstatymas – tai *Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas*¹²⁹. Jame istorijos ir kultūros paminklai išskaidomi į tam tikras rūšis, o liaudies statiniai yra priskiriami prie miestų statybos ir architektūros paminklų. Nurodant šiame įstatyme naudojimo taisyklės, apsaugos ir naudojimo kontroles ir t.t. naudojama bendra istorijos ir kultūros paminklų sąvoka, neišskiriant atskirai liaudies architektūros. Todėl visi nurodymai ir taisyklės taip pat susiję su pastarąja sritimi, nes tradicinės liaudies statybos objektai jau buvo priskiriami prie bendrosio kultūros sąvokos. Ankstesniuose įstatymuose tai taip pat matyti, nors 1940 m. sunku pasakyti, ar į kultūros paminklo sąvoką įėjo liaudies architektūra, nes nebuvo tikslesnio išskirstymo kas buvo padaryta vėlesniuose įstatymuose.

Dar viena teisinės apsaugos priemonė buvo Kultūros paminklų sąrašas (publikuotas 1973 m.). Objektų įtraukimas į sąrašą, turėjo garantuoti realią apsaugą, t.y. nebuvo galima tokiuose objektuose nieko keisti, jų griauti ir pan. Paties sąrašo sudarymą lėmė būtinumas ateinančioms kartoms išsaugoti praeities kultūros vertybes, panaudoti mokslo, kultūros, ūkio ir auklėjimo reikalams¹³⁰. Rengiant šį sąrašą, mažiau dėmesio skirta liaudies architektūrai ir tik 1971 m., patvirtinus vietinės reikšmės architektūros sąrašą, į jį buvo įtraukti 337 objektai¹³¹. Tačiau tai ne galutinis liaudies architektūros skaičius sąrašė. Iš viso į Kultūros paminklų sąrašą minėtos rūšies objektų (iš 971 architektūros ir 62 urbanistikos objektų) buvo įtraukta apie 30 %, tai – 39 kaimai, 72 sodybos ir 94 atskiri pastatai, iš viso – 1268 objektai¹³². Tačiau įtraukimas į sąrašus neišsprendė pačios svarbiausios problemos – apsaugos. Kita vertus, įtraukus liaudies architektūrą į sąrašą, jos apsaugai buvo taikomos tokios pat organizacinės priemonės, kaip ir monumentaliosios architektūros paminklams, t.y. savininkai įpareigojami nekeisti pastatų formų, kompozicijos ir pan¹³³. Nors nustatyti draudimai, tačiau objektų savininkams nesuteikta jokia materialinė pagalba, jiems įgyvendinti. Kita vertus, Kazys Šešelgis teigia, kad nėra jokio būtino reikalo saugoti tokių skaičių objektų, todėl jis siūlo visus į sąrašą įtrauktus liaudies architektūros objektus skirstyti į perspektyvius ir neperspektyvius¹³⁴. Suskirsčius objektus būtų taikomi ir du apsaugos būdai. Pirmajai grupei skirti ilgalaikę apsaugą, o antrajai – laikiną, kol objektai būtų detalčiai ištirti ir inventorizuoti¹³⁵. Vis dėlto jis nepateikia jokių ilgalaikės apsaugos priemonių, kaip tai būtų įmanoma įgyvendinti. Minėtas autorius pateikia tik vieną būdą, kaip būtų galima liaudies

¹²⁹ 1977 m. Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8577&p_k=1, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].

¹³⁰ Baublienė M., Mūsų interviu su Stasiu Pinkumi, iš *Literatūra ir menas*, 1973 – 10 – 20, p. 2.

¹³¹ Sadauskas R., Mūsų interviu su Romu Batūra, iš *Literatūra ir menas*, 1972 – 01 – 08, p. 2.

¹³² Šešelgis K., Ar išsaugosime liaudies architektūros paminklus?, iš *Kultūros barai*, 1976 – 06, p. 26 – 28.

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Ten pat.

¹³⁵ Ten pat.

architektūrą išsaugoti ateities kartoms – tai detalus ištyrimas ir dabartinės būklės fiksavimas¹³⁶. Tačiau vien tokiomis priemonėmis objekto neišgelbėsi nuo suirimo. Ištyrimas ir fiksavimas turėjo pagelbėti tik renkant informaciją apskaitai, kuri šiuo atveju buvo tokia pat svarbi, kaip ir kitos apsaugos priemonės. Vėliau nagrinėdamas šią temą, K. Šešelgis atkreipė dėmesį į kultūros paminklų sąrašo trukūmus: sąraše esantys liaudies architektūros objektai yra suskirstyti į tris grupes: kaimus, sodybas, pastatus. Kiekviename kaime yra išskirtos paminklinės sodybos, o jose ir kitose, ne paminklinėse sodybose – esantys vertingi pastatai¹³⁷. Taigi tokia tipologija neigiamai atsiliepia visai kaimo struktūrai, planinei kompozicijai, nes vieni pastatai ar sodybos yra saugomos, o kiti paliekami likimo valiai. Vadinasi, yra griauamas kaimo užstatymas. Dar vieną iš esminių problemų autorius nurodo paveldo pasiskirstymo netolygumą Lietuvos teritorijoje¹³⁸. Liaudies architektūros paminklai nėra tolygiai susikoncentravę – vienur jų yra nemažai, kitur beveik nėra. Tai priklauso ir nuo paveldo tipo – ar tai kaimas, sodybos ar pastatai. Pvz. Aukštaitijoje ir Dzūkijoje yra daugiausia paminklinių kaimų (19 ir 18), Žemaitijoje – 2, Suvalkijoje nė vieno. Tačiau paminklinių sodybų daugiausia yra Žemaitijoje (42), Suvalkijoje – 3, Aukštaitijoje – 6, Dzūkijoje – 1¹³⁹. Kita vertus, juk nieko negalima padaryti, jei vienos etnografinės srityse liaudies architektūros paveldo išlikę daugiau, kitose mažiau, juk dėl noro suvienodinti pasiskirstymą jų nenustosi saugoti.

Taigi Lietuvoje kultūros paveldo sistema buvo paremta Sovietų Sąjungos teisės aktais, kurie jau buvo išsamesni, nei ankstesnieji. Šiuo laikotarpiu sudaromas Kultūros paminklų sąrašas, kuris ilgainiui tapo kritikos objektu, dėl iš anksto neapgalvotos objektų įtraukimo į sąrašą metodikos.

3.6. Regeneravimas

Regeneravimo darbai buvo vienas stambiausių ir vėliausių medinės architektūros apsaugos būdų. Nagrinėjant šią temą reikia išsiaiškinti pačios sąvokos reikšmę. Regeneravimas suvokiamas kaip urbanistinių vertybių, paminklų tyrimo, išsaugojimo, tvarkymo ir atgaivinimo darbas, kurio tikslas – papildyti ir patikslinti paminklinių istorinių miestų, jų dalių, taip pat miestelių kultūrinę vertę, parengti jų išsaugojimo, tvarkymo ir atgaivinimo programas, numatyti įgyvendinimo būdus¹⁴⁰. Tad iš esmės regeneravimą galima vadinti kompleksiniu, nes jis susideda iš konservavimo, restauravimo, pritaikymo, jei reikia atkūrimo. Etnografiniai kaimai, kurie sudarė dideles teritorijas,

¹³⁶ Ten pat.

¹³⁷ Šešelgis K., Keletas pastabų dėl liaudies architektūros vertybių apskaitos ir paminklų sąrašo, iš *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1995, t. 2, p. 102.

¹³⁸ Ten pat, p. 103.

¹³⁹ Ten pat, p. 103.

¹⁴⁰ Glemža J. R., *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius, 2002, p. 148.

buvo viena nedaloma sistema. Tipinis regeneravimo objektas ir yra didelės teritorijos, šiuo atveju – ištisi kaimai¹⁴¹. 1979 – 1983 m. regeneravimo projektai buvo paruošti mažiausiai šešioms kaimams, kuriems buvo siūlomos skirtingos funkcijos¹⁴². Kodėl pasirinkti būtent šie kaimai: Šuminai, Vaišnoriškės, Zervynos, Salų II, Minijos, Strazdai? Regeneravimo projektai jiems parengti todėl, kad kiekvienas iš jų išsiskyrė originaliais funkciniais pasiūlymais¹⁴³.

Apie būtinybę saugoti etnografinius kaimus pirmiausia pasirodė straipsniai spaudoje. Nors septintojo deš. pabaigos straipsniuose dar nieko neužsimenama apie regeneravimą, tačiau siūlyta idėjų, kad tokius kaimus galima panaudoti turistinėms ir poilsio bazėms steigti¹⁴⁴. Vis dėlto devintojo deš. pradžios straipsniuose jau galima rasti užuominų apie etnografinių kaimų regeneravimo darbus. Rašoma, kad Šuminų kaimo projektas jau paruoštas ir jį rengiamasi realizuoti¹⁴⁵. Tačiau kitame straipsnyje pastebima, kad be Šuminų kaimo bei Vaišnoriškių, Strazdų, II Salų ir Zervynų kaimų regeneravimo projektai baigiami ruošti¹⁴⁶. Vėlesniame straipsnyje (1984) teigiama, kad Šuminų ir Zervynų kaimų jau paruošti sutvarkymo ir restauravimo projektai, tačiau jie dar nerealizuoti. Vis dėlto projektai buvo paruošti.

Pastebėtina, kad daugelio, iš minėtų, regeneruojamų kaimų funkcijų pritaikymas darytas pagal standartinę formuluotę, t.y., kad funkcijų parinkimą diktuoja istorinė – etnografinė bei architektūrinė – meninė vertė, bei utilitarinė, kultūrinė ir pan.¹⁴⁷ Iš visų minėtų kaimų, pats stambiausias yra Zervynos, kurį sudaro net 48 sodybos, todėl regeneracijos projekto pagrindinis uždavinys – rasti priemonės kaimo, kaip architektūros paminklo išsaugojimui ir jo, kaip gyvenamojo kaimo funkcijos išlaikymui¹⁴⁸. Vadinasi, kaimas ir toliau turėjo likti gyvenamas, tačiau jame buvo numatyta išskirti keletą apsaugos zonų. Kiekvienoje iš jų nuspręsta taikyti skirtingus apsaugos režimus. Šios zonos yra: muziejinė, užstatymo, rekreacinė ir miško zona¹⁴⁹. Muziejinėje zonoje numatyta saugoti pačius vertingiausius pastatus, kurie buvo išlaikę savo

¹⁴¹ Kulevičius S., *Lietuvos paveldosaugos idėjiniai modeliai ir jų raiška praktikoje sovietmečiu. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2010, p. 7.

¹⁴² Ten pat, p. 213.

¹⁴³ Ten pat, p. 213.

¹⁴⁴ Glemaža J. R., Kad prisikeltų gyva senovė, iš *Kultūros barai*, 1968 – 07, p. 20.

¹⁴⁵ Glemaža J. R., Kompleksiškai, sutelktomis jėgomis, iš *Literatūra ir menas*, 1980 11 22, p. 3.

¹⁴⁶ Žemaitytė A., Permainingas paminklų likimas, iš *Literatūra ir menas*, 1981 09 – 05, p. 8.

¹⁴⁷ LTSR Nacionalinio parko senųjų kaimų (Šuminų, Strazdų, Vaišnoriškės ir Salų II-jų) Ignalinos raj. regeneracijos – rekonstrukcijos darbų programa, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1224; LTSR Nacionalinio parko senųjų kaimų (Šuminų, Strazdų, Vaišnoriškės ir Salų II-jų) Ignalinos raj. regeneracijos – rekonstrukcijos darbų programa, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1223; LTSR Nacionalinio parko Antrųjų Salų kaimo Ignalinos rajone regeneracijos projekto darbų programa, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1222; LTSR Nacionalinio parko senųjų kaimų (Šuminų, Strazdų, Vaišnoriškės ir Salų II-jų) Ignalinos raj. regeneracijos – rekonstrukcijos darbų programa, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1208; Zervynų kaimo Varėnos rajone regeneracijos projekto užduoties detalizavimas, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 843.

¹⁴⁸ Įžanga. *Zervynų kaimo (Varėnos raj.) – kompleksinio respublikinės reikšmės architektūros paminklo regeneracijos projektas*. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 843.

¹⁴⁹ Kaimo funkcinis zonavimas, *Zervynų kaimo (Varėnos raj.) – kompleksinio respublikinės reikšmės architektūros paminklo regeneracijos projektas*. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 843, p. 19.

pirminį ir autentišką vaizdą. Užstatymo zonai priskiriami visi kiti pastatai, kuriems taikomi mažesni reikalavimai, nei muziejinės zonos sodyboms. Rekreacinė zona turėjo būti pritaikyta kaimo gyventojams bei turistams, kuriems būtų buvę įrengti būtiniausi elementai, tokie kaip sanitarinės zonos, stovėjimo aikštelės ir pan. Taigi toks kaimo išskirstymas į zonas turėjo padėti nustatyti tinkamus reikalavimus kiekvienai sodybai, nes visos jos buvo skirtingos būklės. Kita vertus, išskirstymas į zonas nereiškia, kad jos būtų buvusios uždaros. Tokio dydžio kaimas turėjo išsaugojęs savo planinę struktūrą, todėl vienas pagrindinių regeneracijos tikslų ir buvo tik paryškinti išplanavimą, pasitelkiant sanaciją, daliniu atstatymu, aplinkos sutvarkymu. Reikia turėti omenyje dar ir tai, kad sodybos priklausė privatiems asmenims. Pagal to meto sociologinius duomenis aiškiai matyti, kad Zervynose pagrindinė gyventojų dalis buvo pensijinio amžiaus (69%), o tokių, kuriems buvo virš 70 metų, buvo net 33%. Be to, nurodyta, kad 70% gyventojų neturėjo jokio darbo¹⁵⁰, vadinasi, jie neturėjo jokių pajamų, kad galėtų renovuoti savo sodybas. Todėl 54 % gyventojų nesiruošė imtis jokių remonto darbų ir tik nedidelė dalis nurodė, kad ruošėsi atlikti kapitalinį remontą (8%), ar einamąjį remontą (21%)¹⁵¹. Tokia situacija tuo metu rodė, kad jei nebus siekiama išsaugoti Zervynas, po kurio laiko kaime būtų atsiradę vis daugiau ir daugiau tusčių sodybų, kurios niekieno neprižiūrimos nyktų.

1979 m. buvo patvirtintas Šuminų kaimo regeneracijos projektas. Šuminai savo dydžiu negalėjo prilygti Zervynoms, nes kaimą sudarė 8 sodybos su 45 pastatais, tačiau be lauko virtuvių, iš viso buvo 38 pastatai¹⁵². Kaimą siekta išsaugoti taip pat dėl planinės struktūros. Tačiau Šuminams buvo numatyta kitokia paskirtis, t.y. kaimą saugoti kaip muziejų, be nuolatinių gyventojų. Tačiau svarstant Šuminų likimą išsiskyrė dvi pagrindinės nuomonės: vieni (S. Urbonienė, V. Drėma) pasisakė už „gyvą“ muziejų, t.y. su gyventojais, ūkiniu inventoriumi ir pan. Tuo tarpu kiti (istorijos-etnografijos muziejaus direktorė A. Jankevičienė, V. Šliogeris, gamtos apsaugos komiteto atstovas Belevičius) šiai minčiai nepritarė ir siūlė palikti kaimą – muziejų, be jokių nuolatinių gyventojų¹⁵³. Galiausiai buvo priimtas pastarasis variantas ir regeneracijos darbus numatyta pradėti atlikti jau 1980 m.¹⁵⁴

1980 m. buvo paruošti regeneravimo projektai keliems kaimams: Vaišnoriškių bei Starzdų. Abu kaimai yra maždaug vienodo dydžio, t.y. 5 sodybos. Nurodoma, kad Vaišnoriškėse visi

¹⁵⁰ Sociologiniai tyrimai, Zervynų kaimo (Varėnos raj.) – kompleksinio respublikinės reikšmės architektūros paminklo regeneracijos projektas. KPAC, f. 5, ap. 2, b. 870, p. 40.

¹⁵¹ Ten pat, p. 40.

¹⁵² Kaimo planinė struktūra, LTSR Nacionalinio parko „Aukštaitija“ paminklinių kaimų regeneracija. Šuminų kaimo regeneracija. KPAC, f. 5, ap. 2, b. 1208, p. 21.

¹⁵³ PKI Techninės – mokslinės tarybos posėdžio, įvykusio 1979 10. 31, protokolai, LTSR Nacionalinio parko „Aukštaitija“ paminklinių kaimų regeneracija. Šuminų kaimo regeneracija, KPAC, f. 5, ap. 2, b. 1208, p. 11.

¹⁵⁴ Pirmos eilės sutvarkymo ir statybų darbai, Ten pat, p. 49.

pastatai yra avarinės būklės¹⁵⁵, tad šiuos pastatus reikėjo kuo greičiau renovuoti. Nors pagal regeneracijos projektą turėjo prasidėti restauravimo ir kiti darbai, tačiau, matyt, dar prieš priimant projektą, kai kuriems pastatams pradėtas taikyti restauravimas, nes jau projekte minima, kad pirmos sodybos darbai vyksta lėtai, tačiau kokybė yra ganėtinai gera¹⁵⁶. Vaišnoriškės kaimas buvo svarbus ir dėl savo planinės struktūros, kurią siekta išlaikyti nepakitusią. Tuo tarpu Strazdų kaimo pastatų būklė taip pat buvo prastas, nes pačios medienos būklė buvo bloga. Tokiu atveju reikėjo pakeisti apie 80 – 90 % medienos į naują¹⁵⁷. Tačiau, kad vietiniai gyventojai imtųsi iniciatyvos šiuo klausimu, buvo naivu tikėtis. Pirmiausia dėl to, kad tai būtų brangiai kainavę, kita vertus, pastatai turėjo būti konservuojami cheminėmis priemonėmis, o tai būtų pakenkę tiek žmonėms, tiek gyvuliams. Tad, kaip teigiama, geriausia būtų buvę kaimą paversti muziejumi, nes tuomet konservavimas būtų privalomas¹⁵⁸.

Kitais metais, t.y. 1981, buvo paruoštas dar vienas projektas, skirtas Salų II kaimui. Šio kaimo regeneracijos vienas iš pagrindinių uždavinių buvo išlaikyti gyvybingumą kaime, t.y. sodybos turėjo būti gyvenamos¹⁵⁹. Tad lyginant su Šuminais, kur kaimas turėjo virsti muziejumi, be gyventojų, Salose pastarieji buvo būtina sąlyga. Beje šis kaimas buvo pats mažiausias iš visų, nes jį sudarė tik 4 sodybos¹⁶⁰. Pagal planą, regeneravimo darbai turėjo trukti ilgai. Darbus numatyta atlikti per kelis etapus: pirmasis turėjo apimti laikotarpį nuo 5 iki 10 metų, antrasis – 10 – 25 metų laikotarpį¹⁶¹.

Nuo išnykimo siekta išgelbėti ir Miniją. Šis kaimas buvo puikus gatvinio – režinio tipo pavyzdys. Jam 1983 m. buvo parengtas regeneracijos projektas, pagal kurį turėjo būti atkurta pirminė struktūra, atkurti pastatai, apželdintos sodybos, pastatų planinei struktūrai bei charakteringiems elementams išsaugoti paruošti eskiziniai projektai¹⁶². Apskritai Minijai taikyti net atkūrimo darbai susiję su tuo, kad šis kaimas ypatingai kentė nuo potvynių, dėl kurių pastatų būklė prastėjo. Kasmetiniai potvyniai pridarydavo įvairiausių bėdų – žmonėms būdavo sunku susisiekti su kitais rajonais ar miestu, todėl jaunimas emigruodavo iš šio kaimo. Dėl to, ruošiant regeneracijos projektą, buvo svarstomi pritaikymo variantai. Iš viso buvo pasiūlyti trys: 1) kaimui palikti gyvenamąją paskirtį; 2) kaimą paversti rekreacine gyvenviete; 3) kaimui suteikti mišrią

¹⁵⁵ Esama padėtis, LTSR Nacionalinio parko „Aukštaitija“ paminklinių kaimų regeneracija. Vaišnoriškės kaimo regeneracija. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1224, p. 18.

¹⁵⁶ Pirmos eilės sutvarkymo ir statybų darbai, Ten pat, p. 44.

¹⁵⁷ Nacionalinio parko „Aukštaitija“ paminklinis Strazdų km. Medinių pastatų esamo stovio nustatymas ir konservavimo projektas. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 823, p. 3.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Kaimo funkcionalinis zonavimas, LTSR Nacionalinio parko „Aukštaitija“ paminklinių kaimų regeneracija. Salų II kaimo regeneracija. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1222, p. 12.

¹⁶⁰ Esama padėtis, ten pat, p. 10.

¹⁶¹ Projektinis sprendimas, ten pat, p. 11.

¹⁶² Sakalauskaitė I., Kaimas abipus upės, iš *Literatūra ir menas*, 1984 – 03 – 03, p. 8.

funkciją, t.y. dalyje sodybų palikti gyventojus, dalį skirti rekreacijai, kuri turėjo būti atskirta keliu ir želdiniais¹⁶³. Daugelis komisijos narių pritarė trečiajam variantui ir taip tikėtasi suteikti kaimui gyvybingumo.

Kaip jau sakyta pradžioje, regeneravimo darbai susiję ir su landšaftu, tai reiškia, kad kiekviename kaime vyravo skirtinga flora, tad ji taip pat turėjo būti išlaikyta, o ten, kur jos trūko, reikėjo užveisti. Be to, kiekviename kaime buvo naujadarų (lauko virtuvės, grybinės), kurie visiškai netiko prie tradicinio vaizdo. Vienur jos buvo paliekamos, kitur turėjo būti griunamos. Visa tai buvo daroma siekiant atkurti kaimų tradicinį užstatymą ir vaizdą.

Galima sakyti, kad etnografinių kaimų regeneracijos projektai buvo standartiniai. Daugelyje jų svarbiausia buvo išlaikyti planinę struktūrą. Skirtumas tik tas, kad vienuose jų numatyta palikti gyventojus, kitus paversti kaimais – muziejais. Ilgą laiką dėl valdžios nerūpestingumo ir nesupratimo paminkliniai kaimai prarado savo pirminę vertę. Tuo tarpu, kai buvo imta rūpintis jų išsaugojimu, pastebėta, kad didelė dalis objektų yra sunykusių. Visų minėtų kaimų regeneravimo darbai nebuvo įgyvendinti, jie liko tik projektais, nes pastarieji buvo rengiami neturint realių ar pajėgių užsakovų bei nebuvo išspręstas nuosavybės klausimas¹⁶⁴.

¹⁶³ Paminklų konservavimo instituto mokslinės – techninės tarybos posėdžio, įvykusio 1983 m. kovo 21 d., Minijos kaimo regeneracijos projektas. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1004, p. 13.

¹⁶⁴ Kulevičius S., *Lietuvos paveldosaugos idėjiniai modeliai ir jų raiška praktikoje sovietmečiu. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2010, p. 216.

4. SITUACIJA PO 1990 M.: KAS PASIKEITĖ?

Po 1990 m. įvykių atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iš esmės buvo pertvarkyta ir visa kultūros paveldo sistema. Nustojo galioti iki tol priimti su kultūros paveldu susiję įstatymai, sustojo visi pradėti planai. Tačiau, kas iš esmės pasikeitė visose anksčiau aptartose srityse? Galima sakyti beveik nieko. Šiandien aktualumo neteko kai kurie medinio paveldo apsaugos principai, pvz. inventorizavimas, perkėlimas į muziejus po atviru dangumi. Buvo suvoktas kai kurių apsaugos principų ribotumas (konservavimas). Labiausiai kito teisinis reglamentavimas. Tačiau šiandien ypač praktikuojamas restauravimas ar atkūrimas, naudojant tradicines technologijas. Tad šiame skyriuje trumpai apžvelgiami įvykų pokyčiai.

4.1. Medinis paveldas kaip etninės kultūros objektas

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvo grįžta prie etninės kultūros išsaugojimo klausimo. Galima kelti klausimą, kas vis dėlto lėmė, kad tiek liaudies architektūra, tiek apskritai kultūros paveldu vangiai rūpinamasi? Šiam klausimui galima rasti įvairių argumentų: finansavimo klausimas, kuris buvo aktualus visą laiką ir išlieka dabar, specialistų trūkumas ir t.t. Tačiau Jurgis Bučas iškelia ir tokią mintį, kad išskirtinių vietovių išsaugojimo reikmę pripažįsta tik mokslinė visuomenė¹⁶⁵. Šiai jo minčiai galima visiškai pritarti. Iš esmės po 1990 m. nieko ypatingo nebuvo padaryta siekiant išsaugoti etnografinius kaimus. Vienas pirmųjų dokumentų, pagal kurį buvo saugomi etnografiniai kaimai, tai *Saugomų teritorijų įstatymas (1993)*. Kadangi daugelis etnografinių kaimų yra nacionaliniuose parkuose, tad jų apsauga buvo reglamentuota šiuo įstatymu. Nors tiesiogiai nepasakoma, kad kaimai privalo būti saugomi pagal šį įstatymą, tačiau yra keletas teiginių, galinčių pagrįsti mintį, kad vis dėlto, šis įstatymas gali būti pritaikytas ir etnografinių kaimų apsaugai. Pvz.: klasifikuojant draustinius yra išskiriami etnokultūriniai, į kurio sąvoką įeina etnografinių kompleksų – statinių grupių, gyvenviečių ir jų grupių, tradicinio kultūrinio kraštovaizdžio ir žemėnaudos apsauga¹⁶⁶. Kalbant apie nacionalinius parkus, taip pat minima etnokultūros sąvoka, mat nurodoma, kad nacionaliniai parkai steigiami dėl to, jog siekiama etnokultūrinių sričių gamtinius ir kultūrinius savitumus saugoti, tvarkyti ir naudojimą reguliuoti¹⁶⁷. Tačiau nors yra minimas žodis „saugoti“, tačiau konkrečiau nedetalizuojama, kokia ta apsauga gali

¹⁶⁵ Bučas J., Etnokultūrinio kraštovaizdžio paveldo problema, iš *Kultūros paminklai*, 2004, Nr.11, p. 36.

¹⁶⁶ 1993 m. *Saugomų teritorijų įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5627, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 01 28].

¹⁶⁷ Ten pat.

būti taikoma būtent etnografiniui paveldui. Tik nurodoma, kad apsaugą reglamentuoja ir kiti įstatymai, pvz.: Lietuvos Respublikos kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir pan. Tik toje vietoje, kur kalbama apie rezervatuose leidžiamą veiklą, užsimenama apie konservavimą, restauravimą ir remontavimą. Apskritai, galima sakyti, kad šiuo įstatymu pateikiama daugybė draudimų, o apsaugos klausimas nėra išsamiai detalizuojamas. Nors etnografiniai kaimai yra stambūs paveldo objektai, vis dėlto išsamaus jų apsaugos įstatymo dar kurį laiką nebuvo. Tik 1999 m. patvirtinus *Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą* buvo žengtas pirmas rimtesnis žingsnis etnografinių kaimų išlikimo problemos sprendime. Tačiau išanalizavus įstatymą pastebėtina, kad dauguma nurodytų straipsnių yra susiję su etninės kultūros politika bei jos įgyvendinimu. Pvz.: prie Etninės kultūros valstybinės globos uždavinių nėra nurodyta, kokių konkrečių priemonių imtis, siekiant išsaugoti nekilnojamąjį etnografinį paveldą. Visi uždaviniai labiau susiję su įvairiomis propagavimo, švietimo ir panašiomis priemonėmis – remti etninę kultūrą populiariau renginius; plėtoti visų etninės kultūros šakų mokslinius tyrinėjimus ir t.t.¹⁶⁸. Šiame įstatyme nurodytos ir institucijos, kurios yra atsakingos už etninę kultūrą – tai Etninės kultūros globos taryba, Vyriausybė, ministerijos ir jų valdymo sričiai priskirtos etninės kultūros valstybinės globos institucijos bei jų padaliniai; regioninės etninės kultūros globos tarybos - regioniniai Etninės kultūros globos tarybos padaliniai; apskričių viršininkai, vietos savivaldos institucijos¹⁶⁹. Tačiau paanalizavus minėtų institucijų veiklos kompetenciją pastebima, kad ji daugiau apsiriboja politiniais veiksmais. Įstatymo II skyriaus 8 strp. skirtas etninės kultūros tęstinumui ir populiarinimui. Straipsnyje nurodoma, kad Etninės kultūros globos taryba inicijuoja ir padeda Vyriausybei parengti ilgalaikius Lietuvos etnografinių regionų, kaimų išlikimo projektus¹⁷⁰. Tačiau apie projektų įgyvendinimo priemones nieko neužsimenama; 9 str. – švietimui ir t.t. Taigi šio įstatymo prioritetai aiškiai pastebimi. Galiausiai įstatymo baigiamosiose nuostatose nurodoma, kad Lietuvos Respublikos vyriausybė iki 2000 m. gruodžio 31 d. turi parengti Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą¹⁷¹. Tačiau iki numatyto termino joks projektas nebuvo parengtas. 2003 m. buvo ypatingi etninės kultūros teisinių aktų parengimui. Būtent tais metais buvo patvirtinta *Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa* bei *Nutarimas dėl Etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo*. Programos pagrindinis tikslas - sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei ir socialinei etnografinių kaimų plėtrai panaudojant juose išlikusį etninės kultūros paveldą ir vietos tradicijas kaimų verslumui didinti, gyvenimui gerinti, vietos

¹⁶⁸ 1999 m. *Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=8692, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 01 28].

¹⁶⁹ Ten pat.

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Ten pat.

bendruomenės poreikiams tenkinti¹⁷². Programa aktuali todėl, kad siekiama kaimą išsaugoti kaip gyvybingą ir funkcionuojantį organizmą, t.y. siekiama išsaugoti ne tik materialųjį nekilnojamąjį paveldą, bet ir tradicijas, t.y. nematerialųjį. Be to, nurodyta, kad iki šiol etnografiniai kaimai nebuvo įtraukti į Kultūros vertybių registrą, nes jų įrašymo principai dar nebaigti¹⁷³. Vadinasi kaimų apskaita nebuvo tinkamai suvarkyta ir tai tik apsunkino etnografinių kaimų įtraukimo į registrą procesą. Ypač svarbus teiginys, kad nėra parengta jokios rekomendacijų, kurios padėtų išspręsti modernių gamybos, statybos technologijų pritaikymą etnografiniuose kaimuose¹⁷⁴, o tai ypač svarbu šiais laikais. Šiuo atveju derėtų prisiminti ir Švedijos pavyzdį, kai O. Hidemark taip pat siūlo derinti senąsias technologijas su šiuolaikinėmis. Tad Lietuvoje ši galimybė matyt dar nebuvo taikoma.

Programoje taip pat aptariami ekonominiai klausimai. Mat etnografiniuose kaimuose galima plėtoti tradicinius verslus, o tai sudarytų sąlygas vietiniams gyventojams atrasti naują pelno nišą. Dėl ekonominių problemų kyla ir demografinės, tad tradicinių verslų plėtra turėjo padėti sustabdyti emigraciją ar pritraukti jaunimą. Taip pat aktualūs infrastruktūros klausimai, pvz.: kelių gerinimas, stovėjimo aikštelių įrengimas ir pan. Tačiau šioje programoje minimaliai užsimenama apie pačių etnografinių pastatų būklės gerinimą. Nurodyta, kad būtina kuo sparčiau renovuoti architektūrinę vertę turinčius statinius¹⁷⁵. Taigi šią programą ketinta įgyvendinti per tris metus ir ji labiau buvo orientuota į apskaitos metodo tobulinimą, į ekonomines, socialines, demografines aktualijas ir jų problemų sprendimą, ir pan. Vis dėlto apie platesnio masto darbus, ypač regeneravimo, neužsimenama.

Nutarime dėl Etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinime akcentuojama, kad reikia kuo skubiau atlikti etninės kultūros tiriamuosius, fiksavimo bei kaupimo darbus¹⁷⁶. Nutarime nieko konkrečiai nekalbama apie tradicinės medinės architektūros ar tradicinių technologijų išsaugojimą, tačiau galima rasti tam tikrų užuominų, kad šis nutarimas, minėtų objektų neapleidžia. Pvz. II skuriaus 13 strp. teigiama, kad etninės kultūros ugdymo ir studijų tikslams nepasitelkiami etninės kultūros subjektai – liaudies meistrai ir t.t.¹⁷⁷. Šis straipsnis nurodo ir problemą, kad norint geriau pažinti liaudies kultūrą, nebendradarbiaujama su liaudies meistrais. Kita vertus, minėtos

¹⁷²2003 m. *Dėl Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos ir šios programos įgyvendinimo priemonių 2003 – 2006 metų plano patvirtinimo*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246663, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 03 15].

¹⁷³Ten pat.

¹⁷⁴Ten pat.

¹⁷⁵Ten pat.

¹⁷⁶2003 m. *Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=213471, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].

¹⁷⁷Ten pat.

programos nutarime kalbama apie gyvąją tradiciją, vadinasi, šiandien Lietuvoje galima kalbėti apie nematerialųjį paveldą. Nagrinėjamai temai ypač aktualus yra šios programos priedas – *Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo priemonės*, kuriose nurodoma, kad siekiant puoselėti etnografinių regionų, kraštų, vietovių savitumą reikia imtis tokių priemonių: savivaldybių iniciatyva steigti tradicinių amatų centrus etnografiniuose regionuose ir skatinti jų veiklą, įtraukti liaudies meistrus etninės kultūros ugdymo ir studijų tikslams, parengti ir patvirtinti tradicinių amatų plėtojimo programą, parengti ir patvirtinti programą „Tradicinė sodyba“ (taikomieji etnologų tyrimai ir rekomendacijos)¹⁷⁸. Taigi šia programa numatoma skleisti žinias apie tradicinius amatus, juos fiksuoti, saugoti ir pan. Be to, galima teigti, kad ši programa aktualizuoja ir nematerialaus paveldo svarbą.

2010 m. buvo priimtas įsakymas *Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės 2010 – 2014 metų programos patvirtinimo*. Tai yra tęstinė prieš tai minėtos programos dalis. Šioje programoje minima, kad per tą laiką buvo pasiekti tam tikri teigiami rezultatai etninės kultūros tyrinėjimo, saugojimo ir plėtros srityse¹⁷⁹. Kita vertus, nenurodomi konkretūs rezultatai minėtose srityse. Tačiau šių programų II skyriuje nurodoma problema – kad surinkta medžiaga apie etninę kultūrą nėra prieinama visuomenei dėl nenustatytos koordinavimo ir apskaitos tvarkos¹⁸⁰. Taigi šioje vietoje susiduriame su apskaitos problema, kuri nėra išspręsta. Be to, atkreiptinas dėmesys į Nematerialaus kultūros paveldo vertybių registrą, nes tai nuoroda, registras yra pildomas. Kita vertus *Etninės kultūros plėtros valstybinės 2010 – 2014 metų programos įgyvendinimo priemonių plane* nurodoma, kad pirmiausia reikia registrui parengti projektą, kurio terminas prasideda 2011 m. ir baigiasi 2012 m.¹⁸¹. Vadinasi projektas dar tik ruošiamas, nors nėra abejonių, kad registre jau yra įtrauktų objektų. Šiame plane reikia atkreipti dėmesį dar į vieną dalyką – tai į sąlygų sudarymą, skirtą gyvosios tradicijos išsaugojimui ir plėtrai regionuose. Iš visų nustatytų priemonių šioms sąlygoms įgyvendinti minima, kad svarbu nustatyti vietas, kuriose atsiskleidžia etninės kultūros vertybių visuma (kraštovaizdis, tradicinė architektūra, tautodailė, tradicijos ir papročiai ir kt.) ir šios priemonės vykdymo terminas yra 2011 – 2014 m.¹⁸². Ši nuostata aktualiausia yra etnografiniams kaimams, nes tik ten galima rasti visus minimus bruožus, tačiau nenurodoma, ar tokia vietovė bus

¹⁷⁸ 2003 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas *Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo*. *Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo priemonės*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=213471, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].

¹⁷⁹ 2010 m. Lietuvos Respublikos Kultūros Ministro įsakymas *Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės 2010 – 2014 metų programos patvirtinimo*, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377686&p_query=&p_tr2, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].

¹⁸⁰ Ten pat.

¹⁸¹ Ten pat.

¹⁸² Ten pat.

pripažinta kultūros vertybe, jei nebus bent vieno bruožo. Iš esmės ši programa nurodo ateities planus.

Apibendrinant galima teigti, kad minėtos programos pamažu evoliucionavo. Jei vienoje nebuvo iškelta tam tikra problema, tai kitoje jau yra. Tad programos eina progreso keliu, kita vertus, ar visi užsibrėžti tikslai yra įgyvendinami realiai, jau kitas klausimas. Iš esmės jos yra daugiau teorinio pobūdžio.

4.2. Medinio paveldo apsaugos būdai II

Ankstesniame skyriuje buvo išanalizuota minėtos priemonės sovietmečiu. Šiame poskyryje bus apžvelgta kaip visa tai pasikeitė nepriklausomos Lietuvos laikais ir kokia padėtis yra dabar, kokios įvyko transformacijos, tąsa ir pan.

Apskaita. Šiandien visi kultūros objektai, tarp jų ir medinė architektūra, yra įtraukti į Kultūros vertybių registrą. Kad objektas būtų įtrauktas į registrą buvo būtina nustatyti jo reikšmingumą. Patirynėjęs Kultūros paminklų sąrašą yra sunku nustatyti, kur yra medinė architektūra, kur ne. Ją galima atskirti tik iš įtrauktų į sąrašą etnografinių kaimų, todėl galima palyginti, Kultūros paminklų sąrašo ir Kultūros vertybių registro duomenis etnografinių kaimų klausimų, t.y. pažiūrėti, kiek jų išbraukta ir neįtraukta į registrą, o gal atvirkščiai, niekas nesikeitė. Zervynų kaimo gyvenvietė (Kultūros vertybių sąrašė – Keturaisdešimt aštuonių sodybų kaimas) yra registrinis objektas, saugomas valstybės. Tai regioninio reikšmingumo vietovė¹⁸³. Lyginant su Kultūros vertybių sąrašu, pastebėtina, kad objektas į registrą įtrauktas nepakitęs, t.y. nėra išbrauktas nei vienas pastatas. Zervynos ypatingos tuo, kad objektas turi ne vieną vertingąją savybę. Pastarųjų yra penkios – tai archeologinis (lemiantis reikšmingumą), etnokultūrinis (lemiantis reikšmingumą, retas), kraštovaizdžio, architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), želdynų (lemiantis reikšmingumą, svarbus)¹⁸⁴. Be to, Zervynų kaimo gyvenvietė registre yra išsamiausiai ir gausiausiai aprašyta, lyginant su kitais etnografiniais kaimais.

Gyvenvietė (Šilutės raj. Minijos km.) registre taip pat išsamiau aprašyta. Kaimas turi statusą (valstybės saugomas), į registrą įrašytas kaip vietovė, nustatytos vertingosios savybės ir pan¹⁸⁵. Išskirtinis Minijos kaimo bruožas yra Minijos upė, kuri yra centrinė kaimo arterija¹⁸⁶.

¹⁸³ Zervynų kaimo gyvenvietė, <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=10305>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁸⁴ Ten pat.

¹⁸⁵ Gyvenvietė, <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=10322>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁸⁶ Ten pat.

Keturių sodybų etnografinis kaimas (Salų km.), kaip ir Kultūros paminklų sąraše, tai ir registre yra. Tačiau duomenys registre skurdi, pažymėta, kad tai yra registrinis, nekilnojamas objektas, įrašytas kaip vietovė¹⁸⁷. Tačiau nėra nustatyto statuso, nėra vertingųjų savybių. Apie Septynių sodybų kaimą (Šuminus) pateikiama lygiai tokia pati informacija, kaip ir apie Salų kaimą. Dvidešimties sodybų gatvinis kaimas (Daugirdų km.) registre taip pat yra, tačiau duomenys tokie pat skurdūs, nėra nurodyta, kaip objektas įrašytas, t.y. ar tai vietovė, ar pan¹⁸⁸. Registre iš viso yra įtraukti trys Dvidešimties sodybų gatviniai kaimai (kartu su prieš tai minėtu). Likę du yra išsidėstę Kretuonų km. bei Dubininkų km., tačiau išsamesnių duomenų taip pat nėra. Zervynos savo sodybų skaičiumi nėra pats didžiausias etnografinis kaimas, įtrauktas į registrą. Dar yra Šimto dvidešimties sodybų gatvinis kaimas (Druskininkų sav., Švendubrės km.), tačiau šis kaimas neturi nei statuso, nei išvardintų vertingųjų savybių ir pan. Analogiška situacija yra su likusiais kaimais: Penkių sodybų kaimas (Strazdai), Keturių sodybų kaimas (Vaišnoriškės), nėra nurodytų vertingųjų savybių, Dviejų dalių, septynių sodybų kaimas (Anykščių r. sav., Meliaušiškio km), vertingoji savybė – atsiradimo data¹⁸⁹ ir pan. Apskritai galima pastebėti, kad etnografiniai kaimai į registrą yra įtraukti, tačiau kiekvieno iš jų skiriasi statusas, bei nedaugelis kaimų turi pilnus aprašus. Todėl galima kelti klausimą, kodėl taip skiriasi duomenys? Šiuo atveju didelę problemą sudaro kultūros objektų, tarp jų ir medinio paveldo, apskaita. Ilgą laiką tiesiog nebuvo sukurta jokio apskaitos aparato (po 1990 m.). Nors 1994 m. *Lietuvos Respublikos kultūros paveldo laikinajame įstatyme* nurodyta, kas turi sudaryti apskaitą. Pagal šį įstatymą apskaitą sudaro: paieška, t.y. informacijos apie objektą surinkimas; nustatymas, įvertinimas (šių procesų metu turi būti turi būti nustatoma objekto apimtis, sudėtis, kultūrinės vertės požymiai, visuomeninė reikšmė bei teritorijos); inventorizavimas bei registravimas¹⁹⁰. Nors ir buvo nurodyta, kas turi sudaryti apskaitą, tačiau apskaitos galimybes sunkino ir tai, jog kurį laiką nebuvo finansuojamas šis procesas. Tik 2002 m. etnoarchitektūros objektų apskaitai pradėtos skirti lėšos, kada buvo nuspręsta peržiūrėti sąrašuose esančius objektus teritoriniu principu¹⁹¹. Tačiau 2005 m. šio darbo veikla nutrūko. Per tą laiką buvo peržiūrėti tik Tauragės ir Klaipėdos apskrityse esantys liaudies architektūros objektai¹⁹². Kas lėmė, kad nebebuvo vykdoma objektų peržiūra nėra nurodyta, galima daryti prielaidą, kad nutrauktas finansavimas.

¹⁸⁷ Keturių sodybų etnografinis kaimas, <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=10317>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁸⁸ Dvidešimties sodybų gatvinis kaimas, <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=10306>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁸⁹ Dviejų dalių, septynių sodybų kaimas, <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=10308>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁹⁰ 1994 m. *Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15165, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 14].

¹⁹¹ Jarukaitienė A., Etnografinių kaimų gyvenviečių apskaitos problemos, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 86 – 88.

¹⁹² Ten pat.

Taigi, Kultūros paminklų sąrašas buvo transformuotas į Kultūros vertybių registrą bei buvo tęsiama objektų apskaita. Vienas iš Kultūros vertybių registro privalumų – lengvas prieinamumas, bei vaizdinės medžiagos pateikimas. Kita vertus tiek sovietmečiu, tiek dabar apskaita dar turi trūkumų ir iki galo nėra sutvarkyta.

Restauravimas arba atkūrimas. Šiandien šios priemonės yra labiausiai praktikuojamos. Restauravimas (arba atkūrimas) buvo praktikuojami ir sovietmečiu, tad šie darbų metodai išlaikė tęstinumą. Be to, šiandien jie yra tobulesni, labiau atsigręžta į senąją statybos tradiciją, kuri vis dažniau pritaikoma restauravimo darbuose. Pvz. 2008 – 2009 m. buvo restauruotas Kelmės dvaro svirnas, 2006 m. atstatytas Kurtuvėnų svirnas. Pastaruoju metu restauruota ne viena medinė Lietuvos bažnyčia, pvz. Nemajūnų Šv Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčia, Liaudies buities muziejuje buvo atstatyta Sasnavos bažnyčia ir t.t. Pastarosios bažnyčios atsatymas svarbus Liaudies buities muziejaus miesteliui. Kuo šios bažnyčios atstatymas svarbus? Į klausimą galima atsakyti Rasos Bertašiūtės žodžiais: „Atstatoma bažnyčia – tai ne vien jos formų atkūrimas, bet ir bandymas suprasti bei taisyklingai pakartoti statybos procesą, tai kartu paveldo objektas ir šiandienos kūrinys, įkūnijantis rekonstravimo/restauravimo sampratą, vertinimus ir mūsų, dirbančių šioje srityje, gebėjimus¹⁹³. Vadinasi, su bažnyčios atstatymu buvo kartojamos ir statybos tradicijos. Be to, prie šio projekto „Tradicionių amatų puoselėjimas siekiant išsaugoti medinį europos paveldą“ prisidėjo ir užsienio šalių meistras iš Norvegijos, Vokietijos, Lenkijos, Slovakijos¹⁹⁴. Taigi kartu buvo pasitelkta ir užsienio specialistų patirtis, kuri turi žymiai ilgesnes tradicijas šioje srityje nei Lietuva. Toks bendradarbiavimas suteikė Lietuvos restauratoriams galimybę pagilinti savo žinias, pasimokyti iš didesnės patirties turinčių meistrų. Tai tik vienas iš pavyzdžių, kada Lietuva bendradarbiauja su užsienio valstybėmis, ypač su Skandinavijos.

Kita vertus, Lietuvoje tradicinių amatų panauda ir plėtra yra dar didelė problema, nes, kaip teigiama, nė viena įstaiga ar universitetas metodiškai neruošia restauratorių dailidžių, stalių ir pan¹⁹⁵. Vadinasi, nėra sukurtos tokios sistemos, kuri užtikrintų amatų tęstinumą arba per mažą visuomenės dalis supranta jų reikšmę. Tradicinių amatų panaudojimas reikšmingas keliais aspektais: kultūros paveldo priežiūros, konservavimo, restauravimo darbams; vietos identiteto išsaugojimui ir tęstinumui; individualių išskirtinės vertės, priešingų standartų gaminių¹⁹⁶. Taigi tradiciniai amatai suteikia galimybę susikurti išskirtinumą bei liaudies architektūros statybos tęstinumą. Be to, tradicinių amatų panaudojimas suteikia medinia, paveldui tikrą autentiškumą, t.y.

¹⁹³ Bertašiūtė R., Medinio paveldo puoselėjimas Lietuvos Liaudies buities muziejuje, iš *Gimtasai kraštas*, 2009, http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/7_bertasiute.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].

¹⁹⁴ Ten pat.

¹⁹⁵ Bertašiūtė R., Tradiciniai amatai architektūroje, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 178.

¹⁹⁶ Ten pat, p. 177.

jį lemia ne tik pastato senumas, ilgaamžiškumas ir pan. Amatų tęstinumas yra lygiai toks pat reikšmingas. Iš esmės, Liaudies buities muziejus šiandien tradicinių amatų gaivinimo procese užima svarbią vietą

Taigi, šiandien vis labiau suprantama, kad restauravimo, atkūrimo darbams ypač didelės reikšmės turi, taip pat profesionalumą suteikia tradicinių amatų panauda. Tokiu būdu ne tik išsaugojamas medinis paveldas, bet ir tradicijų tasą, kuri pamažu skverbiasi į visuomenę.

Įstatimdavystė. Nepriklausomoje Lietuvoje nustojo galioti sovietmečiu priimti kultūros paveldo įstatymai. Teko iš naujo viską sukurti, nes sovietinė teisinė sistema nepriklausomoje Lietuvoje nebeturėjo tāsos. Per visą tą laiką išleistas ne vienas įstatymas, kai kurie nustojo galioti, pakeisti naujais ir t.t. Dalis jų buvo aptarta ankstesniuose poskyriuose, tad prie jų nebus grįžta. Šio skyrelio tikslas aptarti ne visus buvusius, bet išskirti pačius svarbiausius ir juos trumpai aptarti. 1990 m. priimtas *Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas*, kuriame nurodyta, kad inspekcija kontroliuoja kultūros paveldą, jo naudojimą¹⁹⁷. Kadangi tai buvo pirmas nepriklausomos Lietuvos kultūros paveldo įstatymas, tai jame nieko konkrečiai nekalbama apie medinį paveldą. Nėra apibrėžta nei pačios kultūros paveldo sąvokos. Kita vertus, II skyriaus 7 strp. 3 punktas nurodo, kad istorijos ir kultūros objektų savininkai patys atliktų inventorizaciją, pasirašytų apsaugos ir naudojimo įsipareigojimus, nuomos sutartis¹⁹⁸. Tad tokiu būdu didesnė atsakomybė suteikta objektų savininkams.

1994 m. priimtas *Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas*. Jame jau konkrečiai aptariamos kai kurios sąvokos – kultūros paminklai, statiniai, statinių priklausiniai, statinių ansambliai ir t.t., tačiau nei vienoje iš sąvokų nėra įvardintas medinis ar liaudies architektūros paveldas. Tik nurodant kultūrinės vertės sąvoką tarp minimų reikšmių išskiriama ir etnologinė¹⁹⁹. Taip pat nurodoma, kad už paveldo apsaugą atsakinga Valstybinė paminklo apsaugos komisija. Kitas svarbus įstatymo aspektas tas, kad nustatomas kultūros vertybėms tvarkymo režimas, kurį sudaro konservavimas, konservavimas – restauravimas, restauravimas, restauravimas - atkūrimas²⁰⁰. Taigi šis įstatymas yra daug konkretesnis, nes ne tik paaiškinamos sąvokos, bet ir nurodomos paveldo apsaugos priemonės.

Be įstatymų buvo priimti įvairūs norminiai teisės aktai, kuriais taip pat apibrėžiama kultūros paveldo apsauga, institucijų veikla ir pan. Galima paminėti kelis: 1999 m. Kultūros ministro įsakymas *Dėl Nekilnojamosios kultūros vertybėse atliekamų priešavarinių, remonto, pritaikymo,*

¹⁹⁷ 1990 m. Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 14].

¹⁹⁸ Ten pat.

¹⁹⁹ 1994 m. Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15165, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 14].

²⁰⁰ Ten pat.

tyrimo, konservavimo, restauravimo ir atkūrimo darbų tvarkos, kuris negalioja nuo 2006 m.; 2005 m. Kultūros ministro įsakymas *Dėl Nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo taisyklių patvirtinimo*, kuris galioja iki šiol. Įsakyme nurodoma, kas organizuoja, koordinuoja inventorizavimą, nurodoma, kokie objektai inventorizuojami. Tarp tų objektų minimi statiniai, kurie susiję su etnine kultūra ir t.t.²⁰¹. Vadinasi, nurodytos inventorizavimo taisyklės taikomos ir medinei architektūrai. Taigi nors iš esmės nė viename įstatyme konkrečiai nekalbama apie medinę architektūrą, tačiau nėra abejonės, kad šie įstatymai jų apsaugai taip pat buvo taikomi. Kita vertus, medinės architektūros apsaugą reglamentavo įvairūs norminiai teisės aktai, kuriuose nurodyti ir konkretūs darbai.

Apibendrinant pasikeitusią situaciją po 1990 m., galima teigti, kad medinis paveldas, liko vis dar opi problema. Perimtos kai kurios sovietmečio metodikos šiandien yra gerokai transformuotos. Vienos į gerą pusę, kitos išliko mažai pakitusios.

²⁰¹ 2005 m. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro įsakymas *Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo taisyklių patvirtinimo*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=259742, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 14].

IŠVADOS

1) Analizuotų užsienio šalių patirtis medinio paveldo apsaugoje turi istorines tradicijas, kurios puoselėjamos iki šiol. Tiek Japonijos tiek Skandinavijos šalių pavyzdys rodo, kad yra tęsiamos tradicinės technologijos, tačiau pagrindinis skirtumas – autentiškumo suvokimas. Tarptautinių organizacijų dėka buvo patvirtinti tam tikri teisiniai aktai, reglamentai, kaip reikia saugoti medinį paveldą. Šie reglamentai paplitę tarptautiniu mastu, jais vadovaujasi šalys, siekiančios išsaugoti medinę architektūrą. Lietuvoje medinio paveldo apsauga prasideda tarpukariu, kada Valstybinė archeologinė komisija, Šiaulių kraštotyros draugija, nutarė inventorizuoti liaudies architektūrą. Tuo metu tai buvo vienintelė priemonė, leidusi įamžinti nykstančią tradicinę medinę architektūrą. Norint tarpukariu pasiekti geresnių rezultatų inventorizuojant medinį paveldą, reikėjo, kad valstybinės institucijos ir kraštotyros draugijos tarpusavyje bendradarbiautų bei dalintųsi patirtimi, tačiau būtent to ir stokota. Teisiškai medinė architektūra nebuvo saugoma, nes valstybė neinicijavo jokio įstatymo. Pastarieji pasirodo okupacijų metu.

2) Tarptautiniu mastu medinis paveldas buvo saugomas pasitelkiant teisinius aktus, tęsiant tradicinių statybos tradicijas, bei pasitelkiant mokslą. 1922 m. Lietuvoje prasidėjo žemės reforma, kurios vienas principų buvo kaimų išskaidymas į vienkiemius. Ši reforma keitė tradicinį agrarinį Lietuvos kraštovaizdį ir sąlygojo tradicinės medinės kaimų architektūros nykimą; ji paskatino lietuvių paveldosauginės sąmonės atsiradimą – susirūpinta kaimo architektūros išsaugojimu; nuspręsta fiksuoti ir surinkti tai, ką dar buvo galima išgelbėti. Sovietinėje Lietuvoje buvo pasirinkti keli būdai, kaip išsaugoti medinį paveldą, tačiau visų pirma buvo perimtas ankstesnis patyrimas – inventorizavimas. Tarpukario Lietuvoje iškelta idėja įsteigti „oro muziejų“, tačiau ji nebuvo įgyvendinta. Idėja realizuota sovietmečiu, muziejus traktuotas ne tik kaip muziejus, bet ir medinio paveldo išsaugojimo priemonė. Nemaža medinio paveldo dalis sovietmečiu pradėta saugoti vietoje. Suvokta, kad šis principas gali pasiteisinti tik tuomet, jei objektams bus surasta tinkama paskirtis; dėl objektų gausos ir sovietinės nuosavybės teisės specifikos idėja įgyvendinta tik pavieniais atvejais. Medinio paveldo konservavimo darbai Lietuvoje pradėti vėlai: tik XX a. 7 deš. pradėta ieškoti būdų, kaip naudojant chemiją apsaugoti medinius pastatus. Šis metodas nebuvo deramai įsisavintas: problemą turėjo išspręsti medienos konservavimo centras, tačiau jis taip ir nebuvo įkurtas. Rekonstravimo darbams suvokta, kad reikia panaudoti tradicines technologijas, tad tradicinę liaudies architektūrą išmanančių žmonių paieška tapo aktuali. Tačiau neįsteigta jokia mokymo įstaiga, kur būtų buvę galima mokytis tradicinio amato. Regeneracijos darbai apėmė didelės teritorijas, tos teritorijos buvo ištisi kaimai. Projekatai buvo paruošti šešiams kaimams, bet jie taip ir nebuvo realizuoti.

3) Po 1990 m. nebuvo sukurta jokia nauja medinio paveldo apsaugos koncepcija ar principai; medinis paveldas išlieka viena problemiškesnių paveldosaugos sričių. Kai kurie istoriniai medinio paveldo apsaugos principai visiškai neteko aktualumo (inventorizavimas, perkėlimas į skanseno tipo muziejus) arba suvoktas jų ribotumas (konservavimas naudojant chemiją). Populiariausiu ir labiausiai pasiteisinančiu pradėtas laikyti restauravimas arba atkūrimas naudojant tradicines technologijas; patirties bandoma semtis iš Skandinavijos šalių.

4) Liaudies architektūros įpaveldinimas buvo aktualus tiek sovietmečiu tiek nepriklausomoje Lietuvoje. Pagal 1994 m. *Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą* Lietuvoje objektas tampa saugomu paveldu kuomet nustatomos jo vertingosios savybės. Vertingųjų savybių gausa, jų kompleksiskumas lemia objekto reikšmingumo lygį. Atlikus visus tyrimus, kuriais nustatomas reikšmingumas, objektui suteikiama teisinė apsauga ir yra įregistruojamas į Kultūros vertybių registrą. Tačiau pastarajame ne visi etnografiniai kaimai turi verttingasias savybes, ne visiems yra nustatytas reikšmingumas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Tarptautiniai paveldosauginiai aktai

1. Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage, http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].
2. Ito N., “Authenticity“ inherent in cultural heritage in Asia and Japan, iš *Nara conference on Authenticity in relation to the World Heritage Convention*, Published by UNESCO World Heritage Centre, 1995.
3. Preservation and utilization of cultural properties, http://www.bunka.go.jp/english/pdf/chapter_06.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].
4. Principles for the preservation of historic timber structure, http://www.international.icomos.org/charters/wood_e.htm, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].
5. Recommendation of the safeguarding of traditional culture and folklore, http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].
6. Suzuki H., Authenticity of setting in the cyclical culture, iš *Nara conference on Authenticity in relation to the World Heritage Convention*, Published by UNESCO World Heritage Centre, 1995.

Lietuvos paveldosauginiai aktai

1. 1977 m. Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8577&p_k=1, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].
2. 1999 m. *Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=8692, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 01 28].
3. 2003 m. Dėl Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos ir šios programos įgyvendinimo priemonių 2003 – 2006 metų plano patvirtinimo. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246663, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 03 15].

4. 2003 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=213471, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].
5. 2003 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės programos patvirtinimo. Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo priemonės, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=213471, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].
6. 2010 m. Lietuvos Respublikos Kultūros Ministro įsakymas Dėl etninės kultūros plėtros valstybinės 2010 – 2014 metų programos patvirtinimo, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377686&p_query=&p_tr2, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 15].
7. 1990 m. Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430, [žiūrėta 2011 – 05 – 14].
8. 2005 . Lietuvos Respublikos Kultūros ministro įsakymas Dėl nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo taisyklių patvirtinimo. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=259742, [žiūrėta 2011 – 05 – 14].
9. 1943 m. Kultūros paminklų inventorizacijos taisyklės, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=9713&p_k=1, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].
10. 1943 m. Kultūros paminklų inventorizavimo taisyklės, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=9713&p_k=1#Inventorizacija, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].
11. 1940 m. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8575&p_k=1#Istatymas40m, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].
12. 1967 m. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas ir jo taikymo instrukcija, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8576&p_k=1#ISTATYMAS, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 25].
13. 1994 m. Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15165, [žiūrėta 2011 – 05 – 14].

14. 1993 m. Saugomų teritorijų įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5627, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 01 28].
15. Valstybės archajologijos komisijos taisyklės, iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, Nr.25, 1920 03 26, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25225&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].
16. Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas, iš *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 555., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24835&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
17. Vytauto Didžiojo muziejaus statutas, iš *Vyriausybės žinio*, 1937, Nr. 583, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24808&biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

Periodiniai šaltiniai

1. Bugailiškis P. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis, iš *Gimtasai kraštas*, 1937 , Nr. 14 – 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104697&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
2. Bugailiškis P., III-jo suvažiavimo belaukiant, iš *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104701&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
3. Bertašiūtė R., Medinio paveldo puoselėjimas Lietuvos Liaudies buities muziejuje, iš *Gimtasai kraštas*, 2009, http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/7_bertasiute.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2011 05 20].
4. Bučas J., Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai, iš *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1994, Nr. 1.
5. Bučas J., Etnokultūrinio kraštovaizdžio paveldo problema, iš *Kultūros paminklai*, 2004, Nr.11.
6. Šiaulių kraštotyros draugija ir „Aušros“ muziejus, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr.2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104704&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
7. Šlekys J., Kraštotyros draugijų sąjungos reikalu, iš *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 3 – 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104703&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].

8. Šiaulių kraštotyros draugija 1936 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 13, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104696&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
9. Pr. V., Senovės paminklų apsaugos kursus atidarant, iš *Lietuvos aidas*, 1934 11 05, Nr. 252, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=89147>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].

Nepublikuoti archyviniai šaltiniai

1. 1936 m. gegužės 20 d. Kultūros reikalų departamento direktoriui, KPCA, f. 1, ap. 1, b. 115.
2. Linkuvos – Žeimelio – Kriukų val., ŠAM, b. 62.
3. Minijos kaimo regeneracijos projektas, Vilnius, 1983, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1004.
4. Nacionalinio parko “Aukštaitija“ paminklinis Strazdų km. Medinių pastatų esamo stovio nustatymas ir konservavimo projektas. KPCA, f. 5, ap. 2, b. 823.
5. Salų II kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1981, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1222.
6. Strazdų kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1980, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1223. Šiaulių kraštotyros draugijos ekspedicijos, įvykusios 1931 m. gegužės 31 d. aprašymas, Gruzdžių val., ŠAM, b. 30.
7. Šuminių kaimo regeneracija. Techninis darbo projektas, Vilnius, 1979, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1208.
8. Vaišnoriškės kaimo regeneracija. Techninis projektas, Vilnius, 1980, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 1224.
9. Zervynų kaimo (Varėnos raj.) – kompleksinio respublikinės reikšmės architektūros paminklo Nr. 153 regeneracijos projekto užduotis projektavimui, Vilnius, 1979, KPCA, f. 5, ap. 2, b. 843.

Literatūra

1. A critique of the Living National Treasure System,
2. <http://www.e-yakimono.net/html/lnt-critique-aoyama.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].
3. Architectural heritage in Norway, <http://www.olavsrosa.no/en/redaksjonelt.aspx?id=145997>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 22].
4. Baublienė M., Mūsų interviu su Stasiu Pinkumi, iš *Literatūra ir menas*, 1973 – 10 – 20, p. 2
5. Bielinis J., Išsaugoti ir prikelti gyvenimui, iš *Literatūra ir menas*, 1987 – 01 – 31, p. 3.

6. Bertašiūtė R., Tradiciniai amatai architektūroje, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006.
7. Brief history, http://www.iccrom.org/eng/00about_en/00_03history_en.shtml, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].
8. Čepaitienė R., *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*, Vilnius, 2005
9. Diržinskaitė I., Praeitį prikeliame dabarčiai, iš *Literatūra ir menas*, 1980, spalio 4 d., p. 3.
10. From the emergence of the concept of world heritage to the creation of ICOMOS, http://www.international.icomos.org/hist_eng.htm, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].
11. Glemža J. R., *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*, Vilnius, 2002
12. Glemža J., Kultūros paminklai ir jų apsauga, iš *Kultūros barai*, 1967 09, p. 19.
13. Glemža J. R., Kad prisikeltų gyva senovė, iš *Kultūros barai*, 1968 – 07, p. 20.
14. Glemža J. R., Kompleksiškai sutelktomis jėgomis, iš *Literatūra ir menas*, 1980 11 22, p. 3.
15. Glemža J., Bendras rūpestis, iš *Literatūra ir menas*, 1984 – 03 – 03, p. 3.
16. ICOMOS international wood committee, <http://www.icomos.org/iwc/about.htm>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 05].
17. Jarukaitienė A., Etnografinių kaimų gyvenviečių apskaitos problemos, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mokslinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 86 – 88.
18. Jurginis J., Paminklai ir jų saugojimo kultūra, iš *Literatūra ir menas*, 1969 09 06, p. 3.
19. Jurginis J. Liaudies buities muziejus – didelis ir malonus rūpestis, iš *Kultūros barai*, 1971 – 10, p. 8.
20. Jokilehto J., *A history of architectural conservation*, Oxford, 1999
21. Kalasauskas A., Paminklai mūsų laukia, iš *Literatūra ir menas*, 1970 07 25, p. 4.
22. Keršytė N., Valstybės archeologijos komisija, iš *Baltų archeologija*, 1996, Nr. 2, p. 29.
23. Keršytė N., Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje, iš *Kultūros paminklai*, 2001, Nr. 8, p. 83.
24. Kulevičius S., *Lietuvos paveldosaugos idėjiniai modeliai ir jų raiška praktikoje sovietmečiu. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2010.
25. K.B., Nauja dvasia mūsų praeities kultūros tyryboje, iš *Lietuvos aidas*, 1935 06 22, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=67157>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 12 07].
26. Mačiulis, D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927 – 1940 metais*, Vilnius, 2005.

27. Misius K., Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla, iš *Kultūros paminklai*, 2004, Nr. 11, p. 6.
28. Misiulis E., Kad kultūros paminklai nedulėtų, iš *Kultūros barai*, 1974 – 11, p. 42.
29. Muziejus statosi, muziejus dirba, iš *Kultūros barai*, 1982 07, p. 64.
30. Ovčnikovas V., *Sakuros šakelė*, Vilnius, 1986
31. Počiulpaitė A., Interviu su Vytautu Stanikūnu, iš *Literatūra ir menas*, 1974 – 06 – 22, p. 2.
32. Purvinas M., Liaudies architektūros pamokos, iš *Statyba ir architektūra*, 1986 03, p. 5.
33. Ręsti namai. Priežiūra ir restauravimas, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15].
34. Restauravimo principai, statybos technologija ir medžiagos, http://www.kpd.lt/failai/u1/resti_namai.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2009 11 15].
35. Sadauskas R., Mūsų interviu su Romu Batūra, iš *Literatūra ir menas*, 1972 – 01 – 08, p. 2
36. Sakalauskaitė I., Kaimas abipus upės, iš *Literatūra ir menas*, 1984 03 03, p. 8.
37. Stanikūnas V., Buities muziejus atkelia vartus, iš *Kultūros barai*, 1974, nr. 6, p.12
38. Stanikūnas V., Rūpesčiai dėl muziejaus rytojaus, iš *Kultūros barai*, 1983 – 03, p. 47.
39. Stanikūnas V., Mediniai architektūros objektai muziejuose po atviru dangumi, iš *Lietuvos medinis paveldas, Mosklinė – praktinė konferencija*, Rumšiškės, 2006, p. 17 – 18.
40. Skandinavijos sostinės ir Norvegijos fiordai, http://www.vildora.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=510&Itemid=27, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 04 20] .
41. Šešelgis K., Ar išsaugosime liaudies architektūros paminklus?, iš *Kultūros barai*, 1976 – 06, p. 26 – 28.
42. Šešelgis K., Keletas pastabų dėl liaudies architektūros vertybių apskaitos ir paminklų sąrašo, iš *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1995, t. 2, p. 102.
43. Šiaulių kraštyros draugija 1935 m., iš *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr.9, p. 60, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=104698&biRecordId=10415>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 11 15].
44. The organization's history, <http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/who-we-are/history/>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 05 06].
45. The Association for the Promotion of Traditional Craft industries, <http://www.kougei.or.jp/english/promotion.html>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2010 03 09].

46. Užupelkis M. Norvegijos patirtis medinio paveldo apsaugos ir panaudojimo srityje; paveldo pridėtinės vertės aspektai, <http://www.kultur.lt/?id=1270>, [prieiga per internet, žiūrėta 2010 04 20].
47. Vėlyvis P., Lietuviškas skansenas, iš *Kultūros barai*, 1969, nr. 5, p. 25.
48. Vytautas T. Tėviškės muziejus kviečia viešnagėn ir talkon, iš *Kultūros barai*, 1975 – 07, p. 33.
49. Žemaitytė A., Saugokim kultūros paminklą, iš *Literatūra ir menas*, 1977 – 03 – 05, p. 2.
50. Žemaitytė A., Permainingas paminklų likimas, iš *Literatūra ir menas*, 1981 09 – 05, p. 8.
51. Žemaitytė A., Jie nori gyventi, iš *Literatūra ir menas*, 1983 – 06 – 04, p. 5.

SANTRAUKA

Medis – ne vienoje Europos ir kitose pasaulio šalyse tapo svarbiausia tradicine statybos medžiaga. Šiandien šis palikimas (medinis paveldas) sudaro solidžią ir tuo pačiu vieną problemiškesniųjų tų šalių paveldo dalį. Į šią probleminę sritį orientuotas ir šis darbas. Darbo tikslas – identifikuoti ir išanalizuoti istorinius medinio architektūros paveldo apsaugos principus Lietuvoje ir įvertinti jų įtaką šiandienos paveldosaugai. Mediniam paveldui priklauso įvairaus tipo objektai, tačiau pranešime didžiausias dėmesys skiriamas liaudies architektūros (etnografinių statinių ir kaimų) apsaugos klausimams. Tyrimas atskleidžia, kad istoriškai Lietuvoje būta bent kelių medinio paveldo apsaugos principų ar metodų: inventorizavimo; perkėlimo į skanseno tipo muziejus; saugojimo in situ, surandant tinkamą paskirtį; konservavimo cheminėmis priemonėmis; restauravimo ir atkūrimo, naudojant tradicines technologijas; kompleksinio kaimų regeneravimo. Pranešime analizuojama šių metodų raida bei vertinamos jų pasekmės paveldo apsaugai. Nūdienos Lietuvoje kai kurie istoriniai medinio paveldo apsaugos principai visiškai neteko aktualumo (inventorizavimas, perkėlimas į skanseno tipo muziejus) arba suvoktas jų ribotumas (konservavimas naudojant chemiją). Šiandieną populiariausiu ir labiausiai pasiteisinančiu pradėtas laikyti restauravimas arba atkūrimas naudojant tradicines technologijas. Patirties semiamasi iš Skandinavijos šalių.

SUMMARY

A wood has become a traditional material of construction not only in Europe but also in other countries of the world. Today this heritage (the wooden heritage) composes the solid and one of the most problematic half of heritage of those countries at the same time. This announcement is oriented to that problematic area. The aim of this announcement is to identify and analyze historical principles of wooden architecture heritage in Lithuania and to assess their influence on today's heritage. Various types of objects belong to wooden heritage, but in this announcement the biggest attention is paid to questions related to protection of folk architecture (such as ethnographical buildings and villages). From the historical point of view the research reveals that there were several principles and methods of wooden heritage in Lithuania, such as inventory, transplantation into „air museums“, protection so called ‘in situ’, in order to find a purpose. Also there were conservation using chemicals devices, restoration and reconstruction using traditional techniques, as well as complex regeneration of villages. The development of these methods is analyzed and their results to heritage protection are assessed in this article. Today in Lithuania some historical principles of wooden heritage has lost complete relevance (inventory, transference into „air museums“) or their narrowness was perceived (conservation with chemicals devices). The restoration or the reconstruction, which is made using traditional techniques, became the most popular and the most going. The experience has taken from Scandinavian countries.